

Univerzita Palackého v Olomouci

Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Bc. Beata Hrdličková, DiS

Finanční gramotnost duševně nemocných osob

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Hana Krylová, Ph.D.

2014

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 13. 11. 2014

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí práce Mgr. Haně Krylové, Ph.D., za odborné vedení, cenné rady a připomínky a také chci poděkovat své rodině za trpělivost a podporu. Děkuji.

Obsah

Obsah	4
Úvod	6
1. Duševní onemocnění	8
1.1. Historie.....	8
1.2. Klasifikace duševních poruch	10
1.3. Schizofrenie, poruchy schizotypální a poruchy s bludy	13
1.4. Afektivní poruchy (poruchy nálad).....	19
1.5. Stigmatizace osob trpících duševním onemocněním	22
1.6. Právní aspekty duševního onemocnění	22
2. Finanční gramotnost.....	25
2.1 Definice.....	26
2.2 Základní pojmy	27
2.2.1 Peněžní gramotnost	27
2.2.2 Cenová gramotnost.....	31
2.2.3 Rozpočtová gramotnost	32
2.2.4 Právní gramotnost.....	35
2.3 Standardy finanční gramotnosti	39
2.3.1 Obsah SFG.....	39
2.4 Proběhnuvší výzkumná šetření na téma finanční gramotnosti	40
3. Empirická část.....	44
3.1 Metodologie výzkumu	44
3.1.1 Metodika výzkumu	44
3.1.4 Cíl výzkumu, výzkumná otázka	46
3.2 Hypotézy a jejich operacionalizace	46
3.3 Způsob zpracovávání dat	48

3.4	Výsledky výzkumného šetření	49
3.4.1	Vyhodnocení hypotézy č. 1	50
3.4.2	Vyhodnocení hypotézy č. 2	52
3.4.3	Vyhodnocení hypotézy č. 3	54
3.4.4	Vyhodnocení hypotézy č. 4	56
3.4.5	Vyhodnocení hlavní výzkumné otázky	57
3.5	Diskuze	58
	Závěr	60
	Zdroje.....	62
	Seznam tabulek	68
	Přílohy.....	69

Úvod

Diplomová práce se věnuje tématu finanční gramotnosti duševně nemocných osob. Dnešní doba je význačná vysokými požadavky na jedince ve všech oblastech jeho života. Někteří jedinci jsou tyto požadavky schopni zvládat, ale určité skupiny lidí s tím mohou mít problémy. Těmito skupinami jsou např. lidé se zdravotním postižením, či znevýhodněním, kteří se snaží dosáhnout kvality života tak, jako zdravá populace, avšak ne vždy je to kvůli handicapu či stigmatizaci možné. Skupinu duševně nemocných osob jsem si vybrala z toho důvodu, že mám s touto cílovou skupinou největší praktickou zkušenost. Mnohokrát jsem se v praxi setkala s velkou důvěřivostí klientů vůči osobám v jejich okolí, což mělo v některých případech za následek existenciální problémy spojené s předlužením.

I přesto, že zaujímám stanovisko, že peníze nejsou vše, tak musím uznat, že jsou důležitou součástí našich životů. Může se stát, a není to ojedinělé, že náš finanční příjem nepokrývá naše životní náklady a potom přichází situace, kdy musíme přistoupit k jejímu řešení. Jedním z řešení je možnost využít nabídek různých institucí poskytujících půjčky, hypotéky, atp., avšak s vypůjčenými penězi přichází povinnost splácet půjčku a k tomu různě velké úroky. Nešťastná situace začíná v té chvíli, pokud si vybereme nesprávnou instituci či osobu, od které si peníze půjčíme. Některé nebankovní společnosti či fyzické osoby využívají neznalosti a nepozornosti lidí ohledně finančních služeb. Tento problém je možný řešit preventivně za pomoci zvyšování finanční gramotnosti populace.

Finanční gramotnost je pojem, který je v dnešní době hodně používaným, ale i přesto mnoho lidí neví, co si pod ním představit. Velkým pokrokem je zahrnutí vyučování předmětu finanční gramotnost do osnov základních škol. Děti, které v dnešní době plní školní docházku budou mít obrovskou výhodu nad námi, kteří se musíme ohledně těchto věcí vzdělávat sami a metoda pokus-omyl v této sféře není nejlepší strategií. I když existuje mnoho možností, jak řešit nevyhovující finanční situaci, stále je nejjednodušší ochránit jedince před situací samotnou a to pomocí preventivní ochrany, která zahrnuje znalost o prostředí financí, což nás přivádí zpět k pojmu finanční gramotnosti.

Cílem práce je zjistit úroveň finanční gramotnosti klientů střediska sv. Vincence v Olomouci. Tohoto cíle bude dosaženo za pomoci ukotvení problematiky duševního

onemocnění a finanční gramotnosti v teoretické části a pomocí empirických výzkumných metod, díky kterým budeme schopni identifikovat úroveň finanční gramotnosti klientů střediska sv. Vincence v Olomouci.

Teoretická část práce zabývající se duševním onemocněním poskytne informace z oblastí historie, klasifikace, stigmatizace osob s duševním onemocněním a poslední část se zabývá právní stránkou duševního onemocnění. V této části jsou navíc blíže popsány schizofrenie, schizoafektivní poruchy (F20 – F29) a afektivní poruchy (F30 – F39) a to z toho důvodu, že se jedná o onemocnění, která mají diagnostikováni klienti střediska sv. Vincence. Kapitola o finanční gramotnosti nabízí její definici, základní pojmy z této oblasti a poslední část obsahuje řešerši již proběhnuvších výzkumů na tohle téma. Empirická část popisuje metodologii výzkumu, vyhodnocení získaných informací a diskuzi nad výsledky výzkumu.

1. Duševní onemocnění

Pojem duševní onemocnění je velmi široký a skrývá v sobě mnoho proměnných. Tak jako je každý z nás jedinečnou a neopakovatelnou osobností, tak se liší i rozmanitost projevů, průběhů a následků různých duševních nemocí. Následující kapitola má za cíl duševní onemocnění zběžně představit. V prvních podkapitolách bude nastíněna historie a klasifikace duševních poruch. Pro potřeby této práce se důkladněji zaměříme na oblasti F20 – F29 schizofrenie, poruchy schizotypální a poruchy s bludy a F30 – F39 afektivní poruchy. Kapitola taktéž obsahuje zmínku o stigmatizaci duševního onemocnění a jeho právní aspekty, které vycházejí z nového občanského zákoníku.

1.1. Historie

Mnoho kultur pokládalo duševní onemocnění za jakýsi druh náboženského trestu, či posedlostí d'áblem. V dokumentech ze starověkého Egypta, Indie, Řecka a Říma bylo duševní onemocnění klasifikováno jako záležitost náboženství. (srov. A brief history of mental illness)

Ve 4. stol. před n. l. Hippocrates určil, že duševní onemocnění neousvisí s náboženstvím či posedlostí. Jako příčinu viděl přirozené změny v těle člověka a léčil osoby s duševním onemocněním pomocí technik, které neměly nic společného s náboženstvím či pověrami, nýbrž se soustředil na změnu životního prostředí a povolání nemocného. (srov Foerschner, 2010)

Během středověku, po zániku římské říše a v čase, kdy církve v Evropě upevňovala svou moc, se na duševní onemocnění nahlíželo spíše z teologického hlediska, než z medicínského. Různé psychopatologické projevy byly považovány za projevy božské vůle či posedlost d'áblem a od toho se odvíjela i jejich léčba, která měla exorcistický charakter. (Bouček, 2003, s. 6)

V období renesance se vyskytl fenomén „čarodějnictví“, ve kterém figurovaly ženy, které se dobrovolně upsaly d'áblu. Čarodějnice byly krutě pronásledovány a upalovány. Na druhou stranu, ženy, které se staly obětí posedlosti d'áblem (tedy ženy duševně nemocné) pronásledovány nebyly. K rozlišení těchto dvou případů sloužila kniha autorů J. Sprengera a H. Institorise „Kladivo na čarodějnice“ vydaná roku 1468. V této době byly duševně nemocné ženy chráněny před smrtí. (Šedivec, 2007, s. 138)

V 16. století byla zaznamenána první revoluce v náhledu na duševní onemocnění a jejím hlavním protagonistou byl Johann Weyer (1515-1588). Je považován za zakladatele moderní psychiatrie, jelikož označil fenomén čarodějnictví za záležitost duševního onemocnění. Taktéž našel pro různé fenomény, co byly spojovány s čarodějnictvím, pravděpodobnější termíny, např. „nakažlivou formu posedlosti v klášterech“ nazval „masové psychogenní onemocnění“, atp. (srov. The link between witches and psychiatry: Johann Weyer, nedatováno)

Za zmínku stojí vznik Velkých internátních budov v 16. století, kam byli mezi zločince, nezaměstnané a chudé umístováni taktéž lidé duševně nemocní. Tento „trend“ se poprvé v Evropě objevil ve Francii. V těchto institucích vládly nelidské podmínky a s duševně nemocnými bylo nakládáno jako s trestanci. (srov. Foucault, 1994, s. 31-53)

Naopak ve Španělsku se v 16. století zrodilo hnutí katolických kněží, které zakládalo instituce pro duševně nemocné. Během sta let bylo na území Španělska založeno kolem osmdesáti těchto zařízení. V této době taktéž působí švýcar Felix Plater, považovaný za otce psychopatologie, který r. 1602 vydává první učebnici psychiatrie. V 17. století se duševně nemocní zbavují předsudků spojených s posedlostí d'áblem, avšak jsou stále odsunováni na okraj společnosti. (srov. Bouček, 2003, s. 7)

V 18. století se P. Pinel snažil osoby duševně nemocné zbavit pověsti asociálů a přes složitý proces se to ke konci století zdařilo, čímž započal tzv. druhou psychiatrickou revoluci. Zasazoval o to, aby proběhla reforma ústavnictví takového, jaké bylo popsáno výše. V polovině 18. století jsou vydávány zákony na ochranu duševně nemocných. V teoretických koncepcích se začínaly objevovat faktory ovlivňující duševní onemocnění, nicméně léčebné metody byly stále drastické (rány galvanickým proudem, kastrace, atd.), avšak koncem století P. Cabanis nastínil základy psychoterapie. Na přelomu 18. a 19. století se poprvé objevuje pojem psychiatrie. Od této chvíle se nesystematicky hromadí popisy různých duševních onemocnění od různých autorů. Jako první popisuje symptomy a seřazuje svá pozorování do klasifikace E. Kraepelin. Od počátku 20. století se vyvíjí různé směry psychiatrie. (srov. Bouček, 2003, s. 8-18)

Ve druhé polovině 20. století se začaly používat nové medikamenty, jako např. neuroleptika a antidepresiva. Tento průlom se projevil na stavu pacientů psychiatrických léčeben. Osoby, které dříve byly hospitalizovány, nyní nemusely

pobývat v psychiatrických léčebnách, avšak ne vždy byl jedinec schopen se adaptovat do běžného života a kvůli tomu se začala rozvíjet komunitní péče a podobné programy pro ulehčení návratu psychiatrických pacientů do běžného života. (srov. Slezáková, 2013, s. 177)

1.2. Klasifikace duševních poruch

V této kapitole bude nastíněna klasifikace duševních poruch podle 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí (dále jen MNK-10), která platí v České republice od roku 1995. Pro potřeby této práce jsou stěžejní dvě skupiny duševního onemocnění, které budou rozepsány více podrobně. Jedná se o poruchy v rámci F20 – F29 Schizofrenie, poruchy schizotypální a poruchy s bludy a F30 – F39 Afektivní poruchy. Tento výběr je prostý z toho hlediska, že sociální služby, kde budeme provádět výzkum, jsou určeny právě pro osoby trpící těmito poruchami.

10. revize mezinárodní klasifikace nemocí

Tato klasifikace vznikla ve snaze popsat jednotlivé poruchy přehledně, jasně a dostatečně. Tento dokument byl vyvíjen za pomoci spolupráce 39 zemí, a tudíž se dokument stal určitým mezinárodním dorozumívacím nástrojem v oboru psychiatrie. Klasifikace je rozdělena na deset oddílů, ve kterých jsou seskupovány poruchy podle jejich společných znaků. Je potřeba si být vědom limitů při používání této klasifikace. Existují doporučení, která pomáhají těmto limitům předcházet. Jedním z nich je potřeba nahlížet na každou osobu individuálně bez úpěnlivého se držení diagnózy, protože každá osobnost je individuální a léčba musí být stanovena přímo na míru osoby. Dalším upozorněním je vyvarování se obecného zařazování osob trpících duševním onemocněním do skupin, jinak řečeno škatulek. Generalizování vede k tomu, že je pak na všechny osoby v této škatulce nahlíženo stejně, i když každý z nich je odlišný. Poslední z limitů je taktéž představa o tom, že je určitá porucha vyvolána pouze jedinou příčinou. Je nutné hledat a zvážit i více příčin vzniku onemocnění. (srov. Smolík, 2002, s. 33-35)

Seznam duševních poruch podle MNK-10

V následujícím textu budou uvedeny společné znaky jednotlivých skupin duševních poruch. Pro detailnější popis je možné doporučit studium výše uvedené MNK-10, kde se nachází podrobněji popsané jednotlivé druhy duševních poruch.

F00 – F09 Organické duševní poruchy včetně symptomatických. Tyto poruchy mají společnou etiologii v mozkovém onemocnění, poranění mozku nebo jiném poškození vedoucím k mozkové dysfunkci.

F10 – F19 Poruchy duševní a poruchy chování způsobené užívání psychoaktivních látek. Pro tyto poruchy je společným jmenovatelem užívání psychoaktivních látek, jako je alkohol, opioidy, sedativa a další druhy psychoaktivních látek.

F20 – F29 Schizofrenie, poruchy schizotypální a poruchy s bludy. Do tohoto oddílu byly seskupeny schizofrenie, jako nejdůležitější zástupce této skupiny, schizotypální porucha, poruchy s trvalými bludy a větší skupina akutních a přechodných psychotických poruch.

F30 – F39 Afektivní poruchy. Pro tento oddíl je společným jmenovatelem porucha afektivity nebo nálady, ať už ve smyslu deprese či euforie, která je doprovázena i změnou v aktivitě jedince. Tyto druhy poruch bývají vyvolány těžkou stresovou situací či událostí.

F40 – F48 Neurotické, stresové a somatoformní poruchy. Tato skupina onemocnění nemá určené žádné společné znaky, avšak do této skupiny nelze zařadit jakoukoli uvedenou poruchu, pokud je spojena s poruchou chování. V tomto oddíle jsou zahrnuty fobické úzkostné poruchy, obsedantně-nutkavá porucha, jiné anxiózní poruchy, reakce na těžký stres a poruchy přizpůsobení, asociativní poruchy, somatoformní poruchy a jiné neurotické poruchy.

F50 – F59 Syndromy poruch chování, spojené s fyziologickými poruchami a somatickými faktory. U této skupiny taktéž nejsou v MNK – 10 uvedeny žádné společné znaky, proto uvedeme výčet jednotlivých poruch, které do této skupiny patří. Jedná se o poruchy příjmu potravy, neorganické poruchy spánku, sexuální poruchy, které nejsou způsobeny organickou poruchou nebo nemocí, duševní poruchy a poruchy chování související se šestinedělním, psychologické a behaviorální faktory spojené s chorobami nebo poruchami, abúzus látek nezpůsobujících závislost a neurčené poruchy chování v souvislosti s fyziologickými poruchami a somatickými faktory.

F60 – F69 Poruchy osobnosti a chování u dospělých. V této skupině je společným jmenovatelem poruch rozmanitost stavů a vzorců chování, které mají tendenci přetrvávat a objevují se v průběhu individuálního vývoje jedince jako výsledek sociálních zkušeností. Některé se získávají až pozdějším období života.

F70 – F79 Mentální retardace. Jedná se o stav zastaveného nebo neúplného duševního vývoje, která je charakterizován zvláště porušením dovedností, projevujícím se během vývojového období, postihujícím poznávací, řečové, motorické a sociální schopnosti. Mentální retardace se dělí do čtyř stupňů a to na lehkou, střední, těžkou a hlubokou.

F80 – F89 Poruchy psychického vývoje. Pro tyto poruchy je společným jmenovatelem počátek v dětství, přičemž je narušeno zrání centrální nervové soustavy. Průběh těchto poruch je bez remisí, či relapsů, tudíž stálý.

F90 – F98 Poruchy chování a emocí se začátkem obvykle v dětství a v dospívání. U této skupiny poruch taktéž nejsou uvedeny společné znaky, proto vyjmenujeme alespoň jednotlivé poruchy, které do této skupiny spadají. Jedná se o hyperkinetické poruchy, poruchy chování, smíšené poruchy chování a emocí, emoční poruchy se začátkem specifickým pro dětství, poruchy sociálních funkcí se začátkem v dětství a dospívání, tiky a jiné poruchy chování a emocí se začátkem obvykle v dětství a dospívání.

F99 Neurčená duševní porucha. Sem patří neurčené duševní poruchy.

Výčtem skupin duševních poruch lze zachytit rozmanitost a složitost pro diagnostikování určité duševní poruchy. Pro tento výčet byla zdrojem právě MKN-10.

V následujících kapitolách se budeme věnovat dvěma vybraným okruhům. Přesněji okruhu F20 – F29, ve kterém je zahrnuta schizofrenie, poruchy schizotypální a poruchy s bludy. Druhým okruhem je F30 – F39 afektivní poruchy, mezi které patří manická fáze, depresivní fáze, bipolární afektivní porucha, periodická depresivní porucha a persistentní afektivní poruchy. Tyto dva okruhy jsme vybrali z toho důvodu, že cíl práce je zaměřen na středisko sv. Vincence pro osoby s duševním onemocněním, které je určeno pro osoby, které mají diagnostikovanou určitou poruchu z těchto dvou okruhů.

1.3. Schizofrenie, poruchy schizotypální a poruchy s bludy

V této skupině je zahrnuto několik druhů duševních poruch, které v následujícím textu představíme společně s příznaky daného onemocnění, jeho vznikem a léčbou.

Schizofrenie

Schizofrenie se řadí do okruhu psychóz a jedná se o závažné duševní onemocnění projevující se zejména poruchami integrity osobnosti. Podle Rabocha a Zvolského (2001, s. 237) schizofrenie hluboce naruší vztah člověka ke skutečnosti a dochází při ní ke změnám osobnosti, které vedou mnohdy k tomu, že osoba není schopná pokračovat v životě tak, jak to odpovídá jeho životní dráze do počátku onemocnění.

Dle MNK-10 je pro schizofrenii charakteristická deformace myšlení a vnímání při zachování jasného vědomí a intelektuální kapacity. Při onemocnění se mohou vyvinout různé kognitivní defekty. Schizofrenii charakterizují psychopatologické fenomény jako je ozvučování myšlenek; vkládání nebo odnímání myšlenek; vysílání myšlenek; bludné vnímání a bludy ovládání; pasivita nebo ovlivňování; sluchové halucinace, které komentují nebo diskutují o pacientovi ve třetí osobě; poruchy myšlení a negativní příznaky. (srov. www.uzis.cz)

Schizofrenie tedy ovlivňuje nejen psychickou stránku osobnosti, jako je myšlení, vnímání a prožívání, kdy se změny v těchto třech oblastech projevují i v běžném každodenním životě jedince. Onemocněn se negativně projevuje v sociální oblasti, kdy je snad největším problémem stigmatizace duševně nemocných. Oblast fyzického zdraví se zdá na první pohled nemocí neovlivněna, avšak schizofrenie se projevuje i zde a to především rychlejší unavitelností, nevykonností a odolností vůči fyzické zátěži. (srov. Kučerová, 2010, s. 10).

Libiger (2004, s. 352) uvádí, že schizofrenní onemocnění má silný sklon k chronicitě. Často bývá zmiňováno tzv. pravidlo třetin, kdy třetina pacientů žije běžným životem, třetina má stále určité příznaky onemocnění, ale je stále schopna žít běžným životem a poslední třetina je trvale postižena onemocněním, pacienti bývají často hospitalizováni. Onemocnění má vleklý průběh a výrazně mění kvalitu života. Postihuje pracovní schopnost člověka a snižuje jeho společenské uplatnění. To je zřetelné především ve společnostech, které zdůrazňují individuální výkon a zodpovědnost. Míra bezmoci, neschopnosti a nepohody, kterou nemoc přináší je různá, ale v rozvinuté společnosti je ochromující.

Vznik onemocnění

Onemocnění nejčastěji vzniká v období adolescence a časně dospělosti, tedy 20. až 24. rokem života u nás, celosvětový průměrný věk je mezi 26. a 27. rokem života. Onemocnění se neprojevuje pouze psychotickými příznaky, má tři období, kdy je možné na jedinci pozorovat různé odchylky od normálu. (srov. Libiger, 2004, s. 362)

První období se nazývá nemorbidní, kdy se u jedince objevují jemné odchylky od typického chování. Jedná se například o poruchy pozornosti, sociální stažení, atp. Tyto odchylky se projevují do 5. roku života a jsou velmi nespecifické a mohou být přehlédnuty. (srov. tamtéž)

Prodromální, tedy druhé, období předchází první psychotické atace. Podle výzkumů má tohle období rozlišnou dobu trvání, která může mít opravdu velký rozptyl. Některé studie určily délku tohoto období na 99 týdnů, jiné až na 151 týdnů, některé dokonce tvrdí, že období mezi prodromálním stádiem a první psychotickou epizodou může trvat 6 let. Prodromální období je specifitější. Objevují se během něj příznaky jako úzkost, depresivní ladění či emoční oploštělost. Někteří odborníci tvrdí, že tohle období může být zaměněno s adolescentní krizí. (srov. Libiger, 2004, s. 362)

První psychotická ataka se vyznačuje již prvními psychotickými příznaky, jako jsou bludy, halucinace, atp. Život jedince v tomto období se již mění, jeho sociální a pracovní kompetence jsou narušeny a často je to období, kdy bývá jedinec poprvé hospitalizován. (srov. tamtéž)

Etiologie

Etiologie schizofrenie není zatím známa. Předpokládá se, že je multifaktoriální, což znamená, že příčina vzniku onemocnění není u každého druhu schizofrenie stejná a nemusí být jen jedna, nýbrž se může jednat o souběh několika příčin, kvůli kterým schizofrenie vznikla. Existují různé teorie o vzniku schizofrenie. Teorie zátěže a dispozice tvrdí, že spouštěčem schizofrenie může být působení dlouhodobějšího a intenzivního stresu na osobu, která má prevalenci k onemocnění. (srov. Raboch, Zvolský, 2001, s. 241-242)

Dědičnost při vzniku onemocnění nehraje tak důležitou roli, avšak může být shledána jednou z příčin jejího vzniku. Z provedených výzkumů vyplývá, že u jednovaječných dvojčat je procentuální prevalence 48%, ale na druhou stranu bylo

zjištěno, že 89% pacientů nemá žádného příbuzného, kterému by byla diagnostikována schizofrenie. (Cromwell, 1993, s. 276)

Příznaky

Příznaky onemocnění se mohou u každého jedince lišit, avšak je nutné, aby byly přítomen po většinu období epizody onemocnění. Tento fakt je důležitý pro přijetí diagnózy schizofrenie (srov. Smolík, 2002, s. 155). Hlavními příznaky schizofrenie jsou ve většině případů nápadné psychopatologické změny, především poruchy myšlení (bludy, rozbíhavé myšlení), poruchy vnímání (halucinace) a poruchy jednání, které se stávají podivným a nepochopitelným. Tyto příznaky mohou mít na nemocného rozmanitý vliv. Může se projevit nízká schopnost odlišit podstatné od nepodstatného a s rozbíhavým myšlením může korespondovat snížená schopnost vyznat se ve světě. (Raboch, Zvolský, 2001, s. 237)

Podle Smolíka (2002, s. 154) můžeme rozdělit příznaky na negativní a pozitivní. Negativní příznaky jsou specifické oslabením nebo ztrátou normálních funkcí, naopak pozitivní příznaky znamenají nadměrné nebo zkreslené vyjádření normálních funkcí.

Formy schizofrenie

Paranoidní schizofrenie se vyznačuje přítomností bludů různých typů a různé intenzity. Objevují se také halucinace, které mají imperativní charakter – tedy halucinace, jejichž obsahem je hodnocení nemocného. (srov. Libiger, 2004, s. 365)

Hebefrenní schizofrenie je méně častou formou schizofrenie, která se projevuje jako nepřiměřené chování, které může nápadně připomínat chování v pubertálním období. Chování mohou doplňovat také různé grimasy a nesmyslné motorické projevy. (srov. Mahrová, 2008, s. 76)

Dalším druhem schizofrenie je katatonní forma, u které nejčastěji dochází k poruchám hybnosti. Jedinec trpící katatonní schizofrenií může vykazovat známky zvýšené motorické aktivity nebo naopak známky útlumu, který může přejít až ve stupor. (srov. Libiger, 2004, s. 366)

Reziduální schizofrenie může být považována za chronické stádium schizofrenie. Jde o stav, který přichází po atace nemoci, která se vyznačuje především pozitivními příznaky, jako jsou halucinace, bludy, atp. Hlavními projevy této formy schizofrenního onemocnění jsou podivínství, spojené často s lenošností, nemotivovanou toulavostí a

zanedbáváním sebe i svého okolí, a zformováním nových a často neformovaných vztahů mezi jedincem a skutečností, emotivita je oploštělá a v řeči i myšlení jedince se projevují podivnosti (Libiger, 2004, s. 366).

Předposlední formou schizofrenie je simplexní schizofrenie, která je typická abulií, pozměněným chováním, lhostejností a nepřiměřenými emočními reakcemi na situace. Jedná se o méně častou formu schizofrenie. (srov. Raboch, Zvolský, 2001, s. 232)

Poslední formou je nediferencovaná schizofrenie. Jedná se o formu, která svými příznaky připomíná více forem schizofrenie nebo je nemožné ji pod určitou formu jednoznačně zařadit. (srov. Smolík, 2002, s. 163)

Varianty průběhu schizofrenie

Schizofrenie je velmi individuální onemocnění. U některých se odehraje pouze jedna ataka nemoci a poté se celý život neobjeví, kdežto u některých se vrací po určité době po vyléčení zpět.

Smolík (2001, s. 156-157) uvádí možnosti průběhu schizofrenie. Jako první uvádí chronický průběh, kdy není pozorováno žádné ustoupení příznaků. Epizodický průběh s narůstajícím defektem mezi epizodami, při kterém se rozvíjejí negativní příznaky. Další variantou může být epizodický průběh se stabilním defektem, kdy se nerozvíjí žádné negativní příznaky a poslední známou variantou je epizodická varianta s úplnými remisemi mezi epizodami.

Léčba schizofrenie

Od počátků léčby schizofrenie tento proces prošel obrovskými změnami. V minulosti se za léčbu považovalo například pouštění žilou, atp. Tyto invazivní metody byly pro pacienta nebezpečné a ohrožovaly jeho zdraví. Šlo například o vyvolávání hypoglykemického komatu. V polovině 20. století byla využívána jako léčebná metoda lobotomie, která se provádí přetnutím drah mezi střední částí mozku a frontálním lalokem. V dnešní době se od těchto invazivních léčebných metod ustupuje a nahrazují je metody, které ovlivňují biologický stav, psychický stav a sociální stav jedince. (srov. Smolík, 2002, 174 - 175)

Jednou z nejzákladnějších léčebných metod je farmakoterapie, tedy léčba antipsychotiky. Antipsychotika mají velké množství vedlejších účinků, jako je například třes či ztuhlost. V nedávné minulosti však byly do léčby zakomponovány antipsychotika

II. generace, které nemají skoro žádné, či jen mírné vedlejší účinky. (srov. Zvolský, Raboch, 2001, s. 245-246)

Pro některé pacienty může být obtížné pravidelně užívat léky, proto se v těchto případech mohou použít injekční depotní antipsychotika, které fungují na principu dlouhodobého vstřebávání léčebné látky v těle. Podávají se injekčně a u pacientů nebyly shledány žádné extra vedlejší účinky. (srov. Szymanská, 2008, s. 370)

U léčby schizofrenie je taktéž nutné dbát na budování vztahu mezi pacientem a lékařem. Léčba schizofrenie je komplexní záležitostí a měla by obsahovat více složek než samostatnou medikamentózní léčbu. Jedná se například o psychoedukaci, nácvik sociálních dovedností či pracovní terapii. (srov. Zvolský, Raboch, 2001, s. 245-246)

Výše uvedené složky léčby v sobě zahrnuje koncept asertivní komunitní léčby, o které v našich podmínkách rozsáhle informuje MUDr. Stuchlík v jeho díle Asertivní komunitní léčba. Zjednodušeně můžeme tento koncept popsat jako case management, kdy s osobou trpící duševním onemocněním pracuje multidisciplinární team, jehož cílem je společně určit vhodnou intervenci a pomoc pro danou osobu. Team se skládá z odborníků na duševní zdraví, sociální práci, různé druhy pracovních rehabilitací, atp.

Tento model léčby u nás zatím není nastaven jako určitý standard. Problém je spatřován v tom, že osoby trpící duševním onemocněním využívají služeb dvou resortů a to ministerstva zdravotnictví a ministerstva práce a sociálních věcí a mezi těmito dvěma instancemi zatím neprobíhá žádná koordinovaná spolupráce, nicméně v budoucnosti se počítá s jejím navázáním. V praktické rovině to znamená, že zainteresovaní pracovníci můžou v rámci intervence u jedné osoby postupovat protichůdně a v tomto případě může být pomoc klientovi velmi nekomplexní, až škodlivá.

Schizotypální porucha

O schizotypální poruchu jde v tom případě, kdy jedinec nespĺňoval kritéria pro diagnostikování schizofrenního onemocnění, ale přesto jsou u něj zaznamenatelné určité projevy, které jsou typické pro schizofrenii. Jde například o nezvyklé chování, anomálie v myšlení a emotivitě, náznak paranoidních bludů, vztahovačné myšlení, nepřiměřené a odměřené emoční reakce, podivné chování a vzezření, atp. Aby byla schizotypální porucha diagnostikována, musí být nejméně po dobu dvou let přítomny alespoň čtyři z výše zmíněných příznaků. (srov. Smolík, 2002, s. 177)

Tento typ poruchy se léčí pomocí farmakoterapie, popřípadě pomocí psychoterapeutického působení na jedince. (tamtéž)

Trvalá porucha s bludy

Trvalá porucha s bludy nejčastěji vzniká ve zralém věku (35-45 let) a vyskytuje se častěji u žen, než u mužů. Příčina této poruchy není přesně známa, nejsou však vyloučeny příčiny jako genetická náchylnost k onemocnění, různé deformace mozku, či psychogenní příčiny. (srov. Balon, 2004, s. 414)

Hlavním příznakem trvalé poruchy s bludy je rozvoj bludu, který má svůj logický systém a obvykle se pozvolna rozvíjí. Při onemocnění se mohou vyskytnout i halucinace, které souvisejí s bludnými představami jedince. (srov. tamtéž)

Bludy, které jsou následkem této poruchy jsou konzistentním a velmi dobře promyšleným systémem, kterému obvykle věří i jedincovo okolí. Přinejmenším je někdy složité určit, zda se jedná o reálný problém nebo zda je to blud. Prognóza u této poruchy není dobrá, jelikož se málokdy podaří jedince jeho bludů zbavit. Taktéž je velmi těžké jej motivovat pro dodržování léčby. Při této poruše se volí medikamentózní léčba, přesněji antipsychotické medikamenty. Je však velmi pravděpodobné, že nemocní nebudou ochotni léčbu podstoupit, proto je opravdu nutná snaha vytvořit mezi jedincem a lékařem důvěrnou atmosféru. (srov. tamtéž, s. 182-186)

Indukovaná porucha s bludy je porucha, kdy bludy, které jsou vůči sobě v těsné emoční vazbě. Pouze jedna z nich však trpí pravou psychotickou poruchou. Bludy u druhé osoby jsou indukovány a obvykle zmizí, když jsou obě osoby od sebe odděleny. (MKN – 10, s. 207)

Akutní a přechodné psychotické poruchy

Počátek této poruchy je rychlý, u jedince se během dvou dnů bez jakýchkoliv předchozích příznaků rozvine psychotický stav, u kterého je na počátku dobře rozpoznatelný stres. Tato porucha je označována za polymorfní, jelikož obsahuje různé druhy syndromů, které se mohou vyskytovat u ostatních psychóz. Příznaky se mohou projevovat jako různé bludy, emoční vzrušení či přehnané afekty, které se rychle střídají. (srov. Zvolský, Raboch, 2001, s. 250)

Při léčbě jde v první řadě o zmírnění situace, ve které se jedinec nachází, odstranění zátěže a stresových situací. Jako doplněk léčby mohou být použity v menších dávkách antipsychotika, při afektivních příznacích anxiolytika. (srov. tamtéž)

Schizoaferktivní poruchy

Jde o poruchy, které mají schizofrenní charakter a zároveň se objevují patologické nálady, které mohou mít buď depresivní charakter, nebo mohou být manického rázu. Tyto nálady se musí vyskytovat u jedince společně se schizofrenními příznaky (srov. Zvolský, Raboch, 2001, s. 249)

Depresivní nálada je spojena s útlumem chování, jednání a prožívání. Při schizoaferktivní poruše se nejčastěji vyskytují autoakuační bludy (blud sebeobviňování), halucinace, ale i suicidální myšlenky či tendence. Manická nálada se projevuje expanzivním chováním, velikášskými bludy, ztrátou sebekritiky, atp. (srov. tamtéž)

Prognóza pro tento typ onemocnění je příznivější než pro schizofrenii. Ataky bývají ohraničené a remise většinou probíhají bez jakýchkoliv symptomů. Schizoaferktivní porucha se léčí pomocí antipsychotik nejčastěji ve spojení s antidepresivy kvůli depresivním náladám. (srov. Zvolský, Raboch, 2001, s. 249-250)

1.4. Afektivní poruchy (poruchy nálad)

Hlavním znakem afektivních poruch je změna nálady a to manickým směrem nebo depresivním, v některých případech střídání těchto nálad. Všichni se v každodenním životě setkáváme s okamžiky, které nám náladu povznášejí či snižují, avšak v určité únosné míře. V rámci afektivní poruchy jdou tyto nálady do extrémů. Abychom rozeznali afektivní poruchu od špatné, či dobré nálady je nutné vzít v potaz intenzitu, se kterou se nálada mění a přítomnost doprovodných tělesných příznaků. (srov. Zvolský, Raboch, 2001, s. 253)

Manická fáze

Manická fáze je charakteristická povznesenou náladou a zvýšenou tělesnou i duševní aktivitou. Mánii můžeme rozdělit na dva typy a to na mánii bez psychotických příznaků, která se projevuje výše uvedenými příznaky, které jsou přítomny v takové míře, kdy nejméně týden omezují či narušují běžnou práci a společenské aktivity. Druhým typem je manická fáze s psychotickými příznaky, kdy se z vysokého

sebevědomí a velikášského smýšlení mohou rozvinout různé druhy bludů. V manické fázi hrozí riziko agresivity jedince a zvýšená tělesná aktivita, nedostatek pití a jídla může jedince ohrozit na životě. (srov. Hoschl, 2004, s. 447).

Manická fáze se u jedinců projevuje kolem třicátého roku, ale není to pravidlem. Může se objevit již v adolescenci či později kolem šedesátého roku života. Délka manické epizody se pohybuje v rozmezí několika týdnů a několika měsíců. Mánie se rozvíjí u jedinců velmi rychle, obvykle po určité zátěži (psychické či psychosociální). Léčba probíhá medikamentózně podle toho, jak se mánie projevuje. (srov. Smolík, 2002, s. 214)

Bipolární afektivní porucha

Zvolský a Raboch (2001, s. 257) popisují bipolární afektivní poruchu jako střídání manických a depresivních epizod. Příznaky manické a depresivní epizody jsou popsány v rámci jednotlivých epizod. Přiřazena je epizoda smíšená, která je charakterizována buď smíšenými, nebo rychle se střídajícími manickými a depresivními příznaky. Uvádějí, že 80% onemocnění má opakující se epizody, kdy se zvyšujícím věkem frekvence epizod stoupá. Depresivní epizody bývají delší než manické. Léčba je medikamentózní, využívá stabilizátorů nálady.

Depresivní fáze

U depresivní fáze trpí jedinec skleslou náladou, snížením energie a aktivity. Je zhoršena schopnost radovat se, dochází k poklesu zájmů a ke zhoršení koncentrace. Obvyklá je značná unavitelnost i po nepatrné námaze. U této fáze se taktéž vyskytuje vyšší procento jedinců se sklony k sebepoškozování či se suicidálními sklony. (Hoschl, 2004, s. 448)

Deprese patří k nejčastějším onemocněním. Je doloženo, že se s tímto onemocněním pracuje již odedávna. S příznaky deprese, jenž jsou uvedeny výše, se pojí příznaky somatické, tzv. somatický syndrom. Jedná se zejména o ztrátu zájmu nebo potěšení při aktivitách, které jsou normálně příjemné, nedostatek emočních reakcí na události nebo aktivity, které normálně vyvolávají emoční odpověď, ranní probouzení dvě nebo více hodin před obvyklou dobou, deprese je těžší ráno, výrazná ztráta libida, chutí k jídlu a úbytek hmotnosti. (srov. Smolík, 2002, s. 225)

I přesto, že deprese může odeznít sama, je nutné ji v akutní fázi léčit, aby se předešlo možným komplikacím, jako je možnost recidivy, zhoršení somatických obtíží

a ekonomickým problémům. U depresivní fáze se při léčbě přihlíží k hloubce deprese. Je možné využít psychoterapii, antidepresivní medikamenty či elektrokonvulzivní terapii, která se využívá u těžších případů deprese. (srov. Zvolský a Raboch, 2001, s. 262)

Periodická depresivní porucha

Tato porucha je specifická tím, že se fáze deprese opakují, tak jako při bipolární afektivní poruše, avšak bez přítomnosti manických fází. První fáze se může objevit v jakémkoli věku od dětství do stáří, začátek je buď náhlý nebo pozvolný. Doba trvání se může pohybovat v rozmezí od několika týdnů až po mnoho měsíců. Riziko, že pacient s periodickou depresivní poruchou bude mít také fázi mánie, nikdy nevymizí úplně. (MKN – 10, s. 212)

Smolík (2002, s. 234) zmiňuje psychosociální faktory, které mohou být poruchou výrazně negativně ovlivněny. Jedná se především o schopnost komunikovat s okolím, udržování přátelských vztahů či o to, jak jedinec dokáže zpracovat různé zátěžové situace. Léčba probíhá stejně jako u depresivní fáze.

Perzistentní afektivní poruchy

U perzistentní afektivní poruchy rozeznáváme dva druhy poruch. Jedná se o cyklotymii a dystymii. Pro diagnostikování jedné z uvedených poruch je nutné trvání příznaků nejméně dva roky. U cyklotymie se jedná o střídající se fáze mánie a deprese, podobně jako u bipolární poruchy, avšak ne v takové výrazné míře. Tato porucha může být diagnostikována pouze v případě, pokud příznaky nesplňují diagnostická kritéria bipolární afektivní poruchy. Nemoc se objevuje v rané adolescenci, nejčastěji mezi 12-14 rokem. Léčba je medikamentózního rázu, přesněji stabilizátory nálad při manické epizodě a antidepresiva při depresivní epizodě. (srov. Zvolský, Raboch, 2001, s. 265)

Dystymii můžeme nazvat mírnou chronickou depresí. Jedinec trpící touto poruchou bývá obvykle uzavřený, skleslý a úzkostlivě laděný. Pro diagnostikování dystymie by měly být v období deprese přítomny alespoň tři z následujících příznaků: pokles energie a únava, insomnie, ztráta sebedůvěry, problémy se soustředivostí, plačtivost, ztráta zájmu o příjemné aktivity, pocity beznaděje, neschopnost vyrovnat se s běžnou zodpovědností, pesimismus, sociální stažení a málomluvnost. Léčba je obdobná jako u depresivních fází a to spojení psychofarmakoterapie s psychoterapií. (tamtéž, s. 266-267)

1.5. Stigmatizace osob trpících duševním onemocněním

„Lidé s duševním onemocněním se snadno a často dostávají do společenské izolace. Jejich handicap jim často nedovoluje přirozeně a volně budovat mezilidské vztahy, jejich onemocnění jim může nutit trávit mnoho času hospitalizací, jejich onemocnění jim také může znehodnotit jejich sociální kompetence a dříve vybudované vazby, případně znesnadnit využívání svého psychického potenciálu. Mohou je také omezovat fyzické či finanční prostředky pro to, aby mohli trávit čas ve veřejných prostorech. Proces socializace a participace na sociálním životě je velmi důležitý, především pro překonání izolace spojené s vážným duševním onemocněním.“ (Šupa, 2006, s. 5)

Mnohé studie, provedené v zahraničí či na území našeho státu, poukázaly na negativní vnímání osob trpících duševním onemocněním. Tento jev se nevyskytuje pouze ze strany neodborné populace, nýbrž je pozorován i u zainteresovaných odborných profesí, mezi něž se řadí i sociální pracovníci, kteří by se měli snažit negativní vnímání duševně nemocných mírnit. (srov. Jánská, 2008)

„Kvůli negativnímu vnímání osob trpících duševním onemocněním také často dochází ke stigmatizaci. Všem (včetně lidem z pomáhajících profesí) je společná sociální reprezentace „blázna“, která člověka takto označovaného definuje především v dimenzích jinakosti, nepředpověditelnosti a ohrožení a která se projevuje jazykovou exkluzivitou – výrazy, které ho-„blázna“ umisťují „mimo“ společnost či realitu. Stigmatizace může být překážkou pro vytváření sociálních služeb-např. "duševně nemocní jsou neschopní, stejně nikdy nebudou pracovat, tak proč pro ně vytvářet nějaká tréninková místa" atp.“ (Šupa, 2006, s. 5)

1.6. Právní aspekty duševního onemocnění

Základní lidská práva a svobody by měly být plně respektovány a dodržovány, avšak v případě osob duševně nemocných jsou tyto práva a svobody v některých případech omezovány. Jedná se především o situace, kdy jsou osoby schopné svým jednáním ohrozit vlastní osobnost. Případy (situace), kdy může být omezeno právo osob samostatně se rozhodovat, jsou upraveny zákonem 89/2012 Sb. Stávající podoba občanského zákoníku je platná od ledna 2014 a oproti předcházející verzi je založena na modernějších principech. „Jedním z nich je větší akcentace osobnosti člověka a z toho

vyplývajících důsledků, jako je například svobody jeho jednání – větší dispozitivnost regulace, zdůraznění relativní neplatnosti právního jednání apod. „ (Prudíková, s. 5)

Změny v občanském zákoníku se netýkají jen ustanovení samotných, nýbrž i pojmů. Nová zákonná úprava operuje s pojmem „svéprávnost“ namísto dříve používaného termínu „ způsobilost k právním úkonům“. Další změna se týká pojmu, užívaného jako „ způsobilost k právům a povinnostem“, který je nahrazený termínem „právní osobnost“ (§15, 15(1) NOZ)

Změny, které přinesl nový občanský zákoník, se dotýkají i institutu, který byl dříve znám jako „zbavení způsobilosti k právním úkonům“, se kterým nová zákonná úprava již neoperuje. Namísto tohoto opatření byly přijaty opatření spíše preventivní a podpůrná. V následujících odstavcích budou tyto opatření blíže specifikovány.

Předběžné prohlášení

Jedná se o prohlášení, které má preventivní charakter. Pokud osoba předpokládá, že se může stát nezpůsobilou, může s předstihem určit, kdo se stane jejím opatrovníkem, či jakým způsobem budou spravovány různé záležitosti týkající se jeho osoby. Toto prohlášení musí být uzavřeno písemně, v podobě veřejné listiny. Pokud tato listina bude uzavřena soukromně, musí být opatřena datem a podpisem dvou svědků. Při změně okolnosti, za kterých vstoupilo předběžné prohlášení v platnost, je možné prohlášení prostřednictvím soudu zrušit. (srov. §38-44)

Nápomoc při rozhodování

Nápomoc při rozhodování je využitelná jak pro osoby, kterým byla omezena svéprávnost, tak i pro osoby, které se necítí kompetentní k tomu, aby činily rozhodnutí bez pomoci a podpory. Podpůrci, kteří pomáhají osobám činit rozhodnutí, nesmí nevhodně ovlivňovat podporovaného nebo se na úkor podporovaného bezdůvodně obohacovat. Podpůrce vždy jedná v souladu s přáním podporovaného. Jedná se o institut, který se uzavírá smlouvou, kterou schvaluje soud. Na návrh jedné ze stran může soud podpůrce odvolat. (srov. §45-48)

Zastoupení členem domácnosti

Brání-li duševní porucha zletilému, který nemá jiného zástupce, samostatně právně jednat, může ho zastupovat jeho potomek, předek, sourozenec, manžel nebo partner,

nebo osoba, která se zastoupeným žila před vznikem zastoupení ve společné domácnosti alespoň tři roky.(§49)

Zástupce dá zastoupenému na vědomí, že ho bude zastupovat, a srozumitelně mu vysvětlí povahu a následky zastoupení. Odmítne-li to člověk, který má být zastoupen, zastoupení nevznikne; k odmítnutí postačí schopnost projevit přání.(§50)

U předchozích dvou institutů nebyla žádná informace týkající se finanční stránky zastupovaného. Při zastoupení členem domácnosti má zástupce právo nakládat s finančními prostředky v míře, která odpovídá životním poměrům zastoupeného. Manipulace s prostředky na účtu je omezena, a to tak, že zástupce může nakládat s obnosem, který měsíčně nepřesahuje výši životního minima. Zastoupení vzniká schválením soudu. Zastoupení může zaniknout z rozhodnutí zástupce, ale i z rozhodnutí zastoupeného.

Omezení svéprávnosti (srov. NOZ §55-65)

Omezit svéprávnost osoby lze pouze v tom případě, pokud je toto rozhodnutí v zájmu osoby, přičemž tato osoba nepřichází o svá práva a svou jedinečnost. O omezení svéprávnosti rozhoduje výlučně soud, který musí přihlížet k rozsahu a stupni neschopnosti člověka postarat se o záležitosti, které se týkají jeho osoby. Soud taktéž musí vynaložit úsilí pro zjištění názoru osoby, které se jednání týká.

Toto opatření lze použít pouze v případě, kdy nejsou postačující méně omezující opatření a taktéž v tom případě, že osobě hrozí závažná újma. Soud může omezit svéprávnost člověka v rozsahu, v jakém člověk není pro duševní poruchu, která není jen přechodná, schopen právně jednat, a vymezí rozsah, v jakém způsobilost člověka samostatně právně jednat omezil. Změní-li se okolnosti, soud své rozhodnutí bezodkladně změní nebo zruší.

V rozhodnutí o omezení svéprávnosti jmenuje soud člověku opatrovníka, který je povinný na jednání opatrovance dohlížet. Pokud jedná opatrovanec bez souhlasu opatrovníka, lze jeho právní jednání, které mu způsobí újmu, prohlásit za neplatné. Pokud opatrovanec jedná se souhlasem opatrovníka, jeho právní jednání je považováno za platné.

2. Finanční gramotnost

V poslední době je termín finanční gramotnost velmi často používán. Důvodem je to, že se naši spoluobčané, známí či příbuzní ocitají v dluhové pasti a to z důvodu nevědomosti. V takových případech může být finanční gramotnost populace preventivním činitelem proti zadlužení. Jedním ze stěžejních důvodů tohoto stavu je fakt, že se po listopadové revoluci v roce 1989 začaly měnit jak sociokulturní podmínky, tak i ty ekonomické. S touto změnou se přesunuly fiskální podniky z režie státu do rukou soukromých subjektů a s tím přišla na trh i obrovská rozmanitost služeb a různých finančních produktů. (srov. Jedlička, 2013)

Jedlička (2013) zmiňuje následující:

„Ovlivnění vidinou samostatného podnikání jsme si opatřili živnostenské listy a začali sjednávat nejrůznější druhy pojištění či jiných finančních produktů pod rouškou finančního poradenství. Výsledky se dostavily rychle. Finanční problémy a případy předlužení se začaly šířit jako lavina. V roce 2006-2007 dosáhla nepříznivá situace takové úrovně, že se jí začala zabývat i vláda.“

Vláda, přesněji ministerstvo financí, nechala v roce 2007 provést výzkum, jehož cílem bylo zjistit, jak občané České republiky přistupují k finančnímu vzdělávání a v jakém měřítku je potřeba obyvatelstvo dále vzdělávat. Závěry z výzkumu poukázaly na potřebu komplexního programu finančního vzdělávání v České republice. (srov. Národní strategie finančního vzdělávání, 2010, s. 7,8)

V návaznosti na výsledky výše uvedeného výzkumu byla ustanovena Pracovní skupina pro finanční vzdělávání, jež se skládala ze zástupců státu, profesních asociací, spotřebitelských organizací a expertů na oblast vzdělávání. Po vytvoření Strategie finančního vzdělávání a standardů finanční gramotnosti se tato skupina ustálila a je základnou pro výměnu zkušeností a koordinaci všech klíčových subjektů. (srov. tamtéž)

Vzdělávání ve finanční gramotnosti má dva pilíře. Prvním je Finanční vzdělávání žáků v počátečním vzdělávání. Jde o zařazení finanční gramotnosti do učebních osnov všech tří stupňů školství a postupuje se dle rámcových vzdělávacích programů. Druhým pilířem je finanční vzdělávání občanů v dalším vzdělávání. Jde o vzdělávání občanů, kteří již do prvního pilíře nepatří. Vzdělávání je v tomto případě zajištěno především

soukromým sektorem či profesními sdruženími. (srov. Národní strategie finančního vzdělávání, 2010, s. 16)

2.1 Definice

Definice pojmu finanční gramotnosti se stala potřebnou v té chvíli, kdy se začalo koncepčně uvažovat o potřebě vzdělávacího systému v rámci finanční gramotnosti. Rezorty MF, MŠMT, MPO a ČNB, ve shodě se spotřebitelskými a profesními sdruženími zapojenými do činnosti Pracovní skupiny se na základě vzájemných konzultací a s využitím zahraničních zkušeností shodly na následující definici finanční gramotnosti:

„Finanční gramotnost je soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace.“ (Národní strategie finančního vzdělávání, 2010, s. 21)

Pro úplnou definici je nutné uvést tři pilíře, na kterých je tato definice vystavěna, tedy tři implicitně vyjádřené oblasti, ze kterých se finanční gramotnost skládá. Jedná se o tři složky, přesněji o peněžní gramotnost, cenovou gramotnost a rozpočtovou gramotnost. Obsah těchto tří složek bude přiblížen v následující kapitole „Základní pojmy“.

Obvykle se setkáváme s méně obsáhlými definicemi, ale v tomto případě je vhodné, aby definice byla co nejvíce konkrétní, jelikož se představy jednotlivých občanů o různých abstraktních pojmech mohou diametrálně odlišovat. Každý autor či každá země má svou vlastní definici, tudíž je spektrum chápání finanční gramotnosti dosti rozličné. Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) ustanovila jako hlavní definici finanční gramotnosti pro potřeby mezinárodního výzkumu následující:

„Finanční gramotnost je kombinací povědomí, znalostí, dovedností, postojů a chování potřebných pro správná finanční rozhodnutí směřující k finančnímu blahobytu jedince.“(srov. Atkinson, 2012, s. 14)

Definice tohoto pojmu se liší nejen podle země, ve které se používá, ale i podle toho, kdo je jejím autorem. Souhrnný pohled několika autorů na definici finanční

gramotnosti uvádí Hung (2009, s. 6). V následujícím textu budou uvedeny příklady definice finanční gramotnosti tak, jak ji vidí různí autoři.

Hilgert, Hogart, Beverley: „Finanční vědomosti.“

Moore: „Jednotlivci jsou považováni za finančně gramotné, pokud jsou kompetentní a umí prokázat tuto kompetenci. Gramotnost se získává skrze praktické zkušenosti a aktivní využívání nabytých znalostí.“

Výše uvedené definice jsou velmi stručné. Neurčují, čeho se finanční gramotnost týká, co je jejím obsahem či jaké znalosti a dovednosti by měl finančně gramotný jedinec ovládat. Následující dvě definice jsou již více specifické, operují s méně abstraktními pojmy.

Mandell: „Schopnost komplexně zhodnotit nové finanční nástroje a činit zodpovědná rozhodnutí, při kterých má v obou případech jedinec na zřeteli své nejlepší dlouhodobé zájmy.“

Lusardi: „Znalost základních finančních pojmů, jako je porozumění úrokům, rozdíl mezi nominální a reálnou hodnotou či základní rozlišení rizik.“

Z výše uvedených definic je patrné, že finanční gramotnost je velmi široký pojem, jehož definice záleží především na tom kdo je autorem a pro jaký účel bude použita. Pro potřeby této je dle našeho uvážení nejvhodnější první uvedená definice, která byla navržena Pracovní skupinou pro strategický rozvoj finančního vzdělávání.

2.2 Základní pojmy

V předchozím textu je uvedeno, co finanční gramotnost znamená. Definice, tak jak ji určila Pracovní skupina pro strategický rozvoj finančního vzdělávání, je sice obsáhlá a je v ní explicitně vyjádřen její obsah, avšak neobsahuje žádné specifické pojmy. Následující text se bude zabývat základními pojmy na poli finanční gramotnosti. Pro větší přehlednost budeme pojmy řady do tří skupin a to podle složek finanční gramotnosti.

2.2.1 Peněžní gramotnost

Peněžní gramotnost je správa hotovostních a bezhotovostních peněz a transakcí s nimi a dále správa nástrojů k tomu určených, např. běžný účet, platební nástroje apod. (Vybíhal, 2011, s. 19)

Jedná se soubor informací a dovedností, které jsou užívány během každodenního běžného života v rámci zacházení s penězi. Tyto informace a dovednosti jsou leckdy prováděny automaticky, jelikož jsou to částečně automatizované a tak zažité informace a dovednosti, že je jedinec provádí bez toho, aniž by nad nimi přemýšlel. Jedná se především o hotovostní platby a bezhotovostní platební styk.

Hotovostní platební styk je uskutečňován prostřednictvím reálného oběživa, tedy mincí a bankovek. Bezhotovostní platební styk probíhá mezi plátcem a příjemcem prostřednictvím peněžního ústavu, tedy banky. Za bezhotovostní platební styk můžeme považovat příkaz k úhradě, trvalý příkaz k úhradě, příkaz k inkasu a některé druhy cenných papírů, jako jsou směnky a šeky. (srov. Švarcová, 2004, s. 258)

Další oblastí peněžní gramotnosti je oblast měnové problematiky. Jde především o to, porozumět základním pojmům a mechanismům, které souvisejí se směňováním peněz na jiné měnové jednotky.

Měna je zákonně upravená peněžní soustava, která je užívána na území určitého státu. Pojem zahraniční měna vymezuje další peněžní soustavy platné na územích ostatních států. Hotovost v cizí měně je nazývána valuta a bezhotovostní peníze jsou nazývány deviza. Každá měna má jinou kupní či prodejní hodnotu, která se řídí měnovým kurzem, což je cena jedné měnové jednotky vyjádřená v jednotkách měny jiné. Tyto ceny se každodenně mění a jejich aktualizaci uvádí kurzovní lístek, který je považován za nástroj pro zaznamenávání pohybů v měnových kurzech. (srov. Vybíhal, 2012, s. 131)

Dalším významným činitelem na poli peněžní gramotnosti je bankovní sektor, který zajišťuje či spravuje výše uvedené pojmy. Bankovní sektor je soustava České národní banky (dále jen ČNB) a bank, které obdržely od ČNB bankovní licenci. Banka je podnikatelský subjekt, který za účelem zisku přijímá vklady a jiné peněžní prostředky od veřejnosti a poskytuje úvěry na vlastní účet. (srov. tamtéž, s. 137)

Na finančním trhu působí taktéž subjekty, které nezískaly licenci od ČNB. Jde o tzv. nebankovní sektor. Tento sektor je tvořen subjekty, které nabízejí stejné služby jako licencované banky, avšak tyto služby provozují bez licence od ČNB. Rozdíl mezi nabízenými službami je ten, že pokud jedinec využije služeb nabízených subjektem nebankovního sektoru, není mu poskytnuta žádná záruka. V nebankovním sektoru je pro nízkopříjmové skupiny obyvatelstva jednodušší dosáhnout na podmínky pro určité

druhy služeb, například u úvěrů, které jsou ve výsledku pro jedince mnohem dražší. Na našem finančním trhu je takových společností mnoho, od nadnárodních seriózních firem po pochybné společnosti. (srov. Vybíhal, 2012 s. 136-140)

Každá bankovní instituce nabízí rozdílné množství služeb a finančních produktů. Vzhledem k tomu, že se v České republice vyskytuje přes 400 licencovaných bank a záložen¹, je logické, že existuje nepřehledné množství služeb a produktů, ze kterých má každý jedinec na výběr. Aby mohl učinit kvalifikované a zodpovědné rozhodnutí, je nutné znát alespoň základní charakteristiky těchto produktů a služeb. V následujícím textu si stručně charakterizujeme jednotlivé produkty a služby.

Bankovní účty

Existuje mnoho typů bankovních účtů. Nejrozšířenější je běžný účet, který slouží k provádění bezhotovostních plateb, jako jsou jednorázové příkazy k úhradě, trvalé platební příkazy či platby prostřednictvím inkasních plateb. Spořicí účet slouží pro shromažďování finančních prostředků. Na rozdíl od běžného účtu se finance vložené na spořicí účet zhodnocují a to podle smlouvou stanovených pravidel. (srov. Co jsou to spořicí účty, nedatováno)

Platební karty

Platební karta je nástrojem pro bezhotovostní platební styk. Je prostředkem, díky kterému je možno vybírat finanční prostředky z bankovních účtů či platit prodávajícímu bez potřeby mít peněžní hotovost. (srov. Švarcová, 2004, s. 259)

Rozlišujeme dva druhy platebních karet. Jedná se o debetní karty a kreditní karty. V případě debetní karty je možné disponovat pouze s financemi, které jsou na běžném účtu. Kreditní karta poskytuje možnost spojit debetní kartu s úvěrem. Má naprosto stejné využití jako debetní karta, ale je z ní možné čerpat finanční prostředky až do výše stanoveného úvěrového limitu. Rozdíl mezi debetní a kreditní kartou je ten, že v případě použití kreditní karty běží majiteli účtu 45 denní bezúročný období, což znamená, že neplatí žádný úrok. (srov. Vybíhal, 2012, s. 158)

---

¹Stav k 1. 9. 2014. Data jsou dohledatelná zpětně na internetových stránkách ČNB v databázi subjektů.

Úvěr

Poskytování úvěrů je jednou z hlavních činností jak bankovních, tak i nebankovních institucí. Jedná se o zapůjčení peněz na určitou dobu, které jedinec instituci vrací v měsíčních splátkách. Cena úvěru je dána úrokovou sazbou, která se může pohybovat v různých procentuálních částkách. Úvěry mohou být rozlišovány podle délky splácení na krátkodobé do 1 roku, střednědobé na období 4-5 let a dlouhodobé v délce trvání vyšší než 4-5 let. Dělit je lze podle účelu na účelové, tedy na určitý specifický účel a neúčelové. Poslední možností, jak rozdělit úvěry je na zajištěné a nezajištěné. (srov. Vybíhal, 2012, s. 219)

Každá bankovní či nebankovní instituce poskytuje různou škálu úvěrových služeb. Jde například o spotřebitelský úvěr, jehož získání není vázáno na uvedení účelu, proč jedinec o úvěr žádá. Tento typ úvěru je hojně využíván a to z toho důvodu, že je poměrně jednoduše dostupný. Poskytovatelé, převážně v nebankovním sektoru, nemají přísně stanovená pravidla, za kterých je možno úvěr čerpat, na rozdíl od bank, kde je vyřizování úvěru složitější a zdlouhavější proces. (srov. tamtéž)

Hypotéka je druh úvěru, který je zajištěný zástavním právem k nemovitosti, což znamená, že příjemce hypotéky ručí svým nemovitým majetkem, který mu může být v případě nesplácení zastaven. Hypoteční úvěr mohl být před rokem 2004 čerpán pouze za účelem nákupu nemovitosti. Dnes se setkáváme s možností čerpat neúčelovou hypotéku, tzv. „americkou hypotéku“, kterou může jedinec použít na jakýkoliv účel, avšak stále ručí svým majetkem. Obvykle jsou tyto americké hypotéky finančně náročné na poplatky za vedení účtu a jejich spravování. (srov. Co je to úvěr?, nedatováno)

V této podkapitole jsme představili základní pojmy, které se týkají cenové gramotnosti. Zmínili jsme opravdu jen základní informace, což je pro účely této práce dostačující. Bližší informace je možné nalézt v publikaci od Vybíhala, Slabikář finanční gramotnosti.

2.2.2 Cenová gramotnost

Cenová gramotnost se skládá zejména z kompetence nezbytné pro porozumění cenovým mechanismům a inflací, porozumění principu „ceny peněz“ v čase, rozdíly mezi nominální a reálnou úrokovou sazbou a porozumění cenám finančních nástrojů a služeb v praktické podobě poplatků a úrokových sazeb. (Vybíhal, 2011, s. 19)

Cena

Základní definicí ceny je hodnota výrobku či služby vyjádřená v peněžních jednotkách. Je to jeden z hlavních atributů každého výrobku či služby. Cena je ovlivněna jak vnějšími faktory (konkurence, poptávka, nabídka), tak vnitřními (cíle firmy, náklady na výrobu, atp.). Rozlišujeme různé typy cen. Regulovaná cena je určitým způsobem omezena, většinou je omezena státem. Smluvní cena je charakteristická svou volností, jelikož obě obchodní strany o této ceně mohou jednat. Posledním typem je cena s daní či bez daně. U tohoto druhu ceny je možné, že v nominální hodnotě výrobku není započítána daň z přidané hodnoty nebo spotřební daň. (srov. tamtéž, s. 247-249)

Cena se nemusí lišit jen pouze podle vnitřních či vnějších faktorů. Hodnota peněz není fixní, pohybuje se podle ekonomických vlivů nabídky a poptávky. Následek těchto ekonomických vlivů na cenu nazýváme inflací. Jedná se o změnu v cenové hladině, v praxi se projevující růstem cenové hladiny. Pojem inflace je makroekonomický, užívá se v celostátním měřítku a zahrnuje všechny výrobky a služby. Ekonomika operuje i s termínem deflace, který na rozdíl od inflace, popisuje snižování cenové hladiny. (srov. Švarcová, 2004, s. 40)

V praktické rovině se tyto výše uvedené pojmy projevují rozdílnou cenou stejného zboží či služeb. U cen je potřeba věnovat pozornost především ceně smluvní a tomu, zda je v konečné hodnotě započítána i daň z přidané hodnoty. Inflaci zaznamenáváme v praktické rovině v tu chvíli, kdy si za stejný obnos peněz nakoupíme méně zboží či služeb než v minulých obdobích.

Úrokové sazby

Každý z nás jistě někdy slyšel pojem úrok či úroková sazba. Jednoduše lze tento pojem vysvětlit jako cenu, kterou musí jedinec zaplatit za to, že mu byly půjčeny finanční prostředky. Úrokové sazby jsou měřítkem ceny peněz. Určují, kolik musí

dlužník za stanovenou dobu zaplatit věřiteli za půjčku.(Co jsou úrokové sazby, nedatováno)

Úroková sazba reaguje na ekonomickou situaci státu tak jako cena, proto rozlišujeme dva druhy úrokových sazeb. První je nominální úroková sazba, který určuje zhodnocování vkladu. Jedná se o čistě procentuální hodnotu úroku bez ohledu na ekonomický stav státu. Reálnou úrokovou sazbu můžeme jednoduše popsat jako nominální úrokovou sazbu, od které se odečte míra inflace, tedy reálná úroková sazba počítá s ekonomickou situací daného období. (srov. Vybíhal, 2011, s. 255)

Posledním termínem je zkratka RPSN, která označuje roční procentní sazbu nákladů, kterou jsou banky či splátkové společnosti povinny vždy sdělit. Jde o v procentech vyjádřenou částku všech nákladů na úvěr. Řadí se sem náklady na vedení úvěrového účtu, platební transakce či další poplatky týkající se platebních transakcí. (srov. Vybíhal, 2011, s. 145)

Rozdíl mezi úrokovou sazbou a RPSN je vcelku zásadní. Zatímco úroková sazba nepodává informace o tom, kolik bude úvěr stát ročně, RPSN tuto informaci obsahuje. Z tohoto důvodu má hodnota RPSN vyšší výpovědní hodnotu o opravdových vynaložených nákladech spojených s úvěrem. Velká část veřejnosti se rozhoduje spíše podle splátky, než podle procentuální sazby nákladů. (srov. tamtéž, s. 149)

2.2.3 Rozpočtová gramotnost

„Správa osobního rozpočtu včetně schopnosti vést rozpočet, stanovovat finanční cíle a rozhodovat o alokaci finančních zdrojů, a zahrnuje i schopnost zvládat různé životní situace z finančního hlediska. Zahrnuje i složky specializované: správu finančních aktiv a správu finančních závazků včetně orientace na trhu různě komplikovaných finančních produktů a služeb, schopnost jejich porovnání a určení nejvhodnější varianty pro jedince.“ (Vybíhal, 2011, s. 19)

V následujícím textu se budeme zabývat pojmy, které byly uvedeny v definici rozpočtové gramotnosti.

Rozpočet můžeme popsat jako vyčíslení nákladů a výdajů určité jednotky, což znamená, že rodinný či osobní rozpočet se bude týkat příjmů a výdajů rodiny či jednotlivce. Po vyčíslení výše uvedeného můžeme získat tři druhy rozpočtů a to přebytkový, kdy jsou příjmy vyšší jak výdaje a jednotlivec má finance, které může šetřit. Rozpočet vyrovnaný je takový, kdy se příjmy rovnají nákladům rodiny a

posledním typem je rozpočet schodkový, kdy jsou příjmy nižší než náklady domácnosti. Při posledních dvou typech rozpočtů může vzniknout problém nedostatku financí.

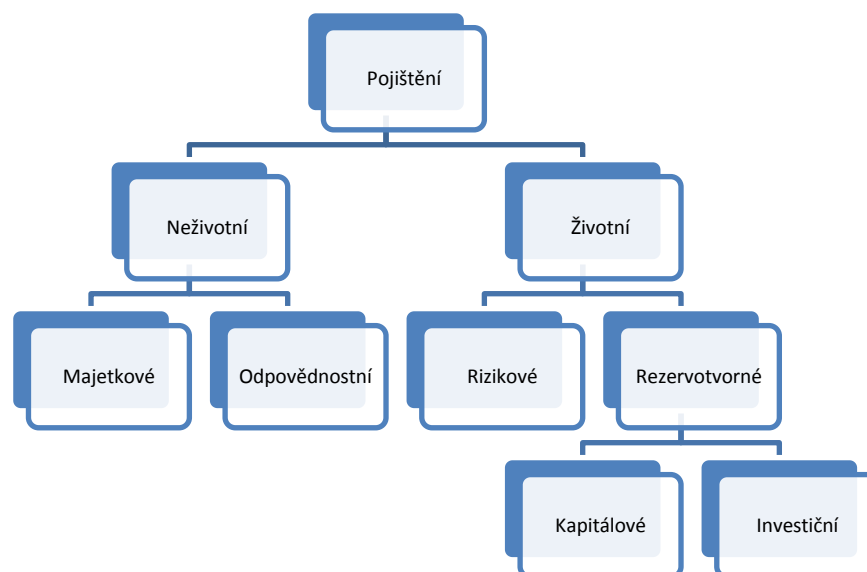
Vybíhal (2011, s. 308) uvádí různé typy příjmů a výdajů domácnosti. Za příjmy uvádí mzdy, platy, nepravidelné příjmy či příjmy sociální, do kterých řadíme finanční prostředky od státu. Výdaje domácnosti rozdělil do sedmi kategorií. Jedná se o běžnou spotřebu, bydlení, vzdělání, luxus, zábava, ochrana (zahrnuje všechny typy pojištění) a spoření.

Pro předcházení rizikovým situacím je vhodné rozpočet plánovat, čímž se dostáváme k pojmu finanční plánování. Ať se jedná o plán příjmů a výdajů v měsíční lhůtě či plánování dlouhodobější, tak je vždy nutné zhodnotit finanční situaci jedince, stanovit si reálné cíle a priority, kterých chce jedinec v určité době dosáhnout a jejich finanční nákladnost, tedy kolik jej to bude stát. Výsledkem finančního plánu je přehled o budoucích finančních potřebách a možnosti, jak tyto finanční prostředky získat. Ve finančním plánu by měla být zahrnuta určitá peněžní rezerva pro případ nepředvídatelných výdajů. (srov. Vybíhal, 2011, s. 319)

Způsobů, jak získat potřebné finance na dosažení stanovených cílů, je mnoho, avšak dvě základní možnosti jsou buďto si peníze půjčit (úvěr, půjčka, hypotéka) či je investovat pro lepší zhodnocení.

„Investice je, když se vzdáte současné spotřeby za účelem nejisté budoucí spotřeby. Jiná definice zní, že investice je jakákoliv činnost, při které obětujete přesně stanovené množství peněz dnes za očekávaný, ale nejistý tok peněžních prostředků kdykoliv v budoucnosti (nebo k přesnému datu v budoucnosti). Samozřejmě, že předpokládáte, že uvedený budoucí příjem bude vyšší než současná hodnota vašich peněz.“ (Úvod do investice, nedatováno)

Určitým způsobem investování je i sjednání dobrovolného pojištění, které může jedince ochránit před problémy souvisejícími s nepředvídatelnými situacemi. Existují různé druhy pojištění, lišící se tím, co je jejich předmětem. V následujícím textu si uvedeme informace různých druhů pojištění. Pro ucelenější představu bude soustava pojištění nastíněna v obrázku č. 1.

Obrázek č. 1 Druhy dobrovolného pojištění (zdroj: Vybíhal, 2011, s. 187)

Dobrovolné pojištění je komerční pojištění, které není povinné. Řídí se zákonem č. 277/2009 Sb., o pojišťovnictví. Existují různé druhy pojištění, pro větší přehlednost je graficky znázorníme.

Účelem neživotního pojištění majetkového je pojistit svůj majetek pro případ různého poškození, ať už vyvolaného přírodními katastrofami či proti krádežím a vloupání. Nejčastěji jsou předmětem pojištění jak movité věci (např. automobil, kolo, atp), tak i nemovité. Pojištění odpovědnosti se vztahuje na škody, které osoba zapříčiní vlastní neopatrností. Jedná se o Pojištění odpovědnosti za škody, které se může vztahovat jak na občanskou, tak i na profesní oblast života jedince. (srov. Neživotní pojištění, nedatováno)

Rizikové životní pojištění je pojištění pro případ smrti. Nárok na výplatu pojistného vzniká až smrtí pojištěného. Pokud je pojištění vypovězeno předem, až na pár výjimek se vložená částka pojištěnci nevyplácí, zůstává pojišťovně. (srov. Vybíhal. 2011, s. 187)

Rezervotvorné pojištění kapitálové kombinuje pojištění pro případ smrti a spoření. Část plateb kryje pojištění pro případ smrti, zatímco druhá část plateb je tzv. kapitálová hodnota, která je určena ke spoření. Existuje několik variant tohoto pojištění, které v sobě kombinují pojištění pro případ smrti a dožití, avšak tyto služby nejsou obvykle u pojišťoven u nás dostupné kvůli své komplikovanosti. (srov. tamtéž)

„Rezervotvorné pojištění investiční je pojištění s investiční složkou. Pojišťovna vede individuální účet tvořený z investičních podílových jednotek a nakupuje podílové

jednotky za celé, nebo část zaplaceného pojistného. Výše pojistného plnění se odvíjí od hodnoty podílových jednotek, záleží teda na tom, jaké investiční riziko je jedinec ochoten podstoupit.“ (Vybíhal, 2011, s. 189)

2.2.4 Právní gramotnost

V definici, jenž byla stanovena jako základní pro účely této práce, nebyla právní gramotnost jednou ze základních složek finanční gramotnosti, ale je nutností uvést alespoň základní informace z oblasti uzavírání smluv, konsekvence vyplývající z jejich nedodržení či postupy vymáhání práv věřitele.

Uzavírání smluv

Smlouva je ujednání dvou či více stran o vzájemných právech a povinnostech. Vystupují zde smluvní strany, které se v případě smluv ve finanční sféře nazývají věřitel a dlužník. Věřitelem je jedinec, jež má právo na plnění určitého dluhu (pohledávka) a dlužník je osoba, která nese povinnost dluh plnit (závazek). (srov. Vyhlídal, 2011, s. 329)

Uzavírání smluv probíhá ve dvou fázích. Těmi jsou „jednání o uzavření smlouvy“ a „přijetí návrhu smlouvy“. Při jednání o uzavření smlouvy jde o seznámení se s podmínkami, právy a povinnostmi vyjádřenými ve smlouvě. Je důležité, aby si jedinec v této fázi smlouvu důkladně přečetl a případná nedorozumění konzultoval s odborníkem. Věřitelé mohou vyvíjet časový nátlak na jedince, aby smlouvu bez řádného prostudování uzavřel. Druhou fází je přijetí návrhu smlouvy, kdy obě smluvní strany svým podpisem stvrdí ujednané podmínky. Ujednání smlouvy je možno trojím způsobem a to písemně, ústně či jiným způsobem nevzbuzujícím pochybnosti. Ústně ujednané smlouvy nejsou obecně doporučovány a to z důvodu nemožnosti prokázat přesný obsah. (srov. tamtéž)

Povinný obsah smlouvy se liší podle jejího typu. Je obecně dáno, že smlouva musí obsahovat smluvní strany, předmět smlouvy, případně cenu. Další specifické náležitosti (rozdílné dle typu smlouvy) jsou upraveny zákonem, č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Smlouvy jsou v praxi poměrně jednoduché a obsahují pouze základní informace, přičemž se ke smlouvě přiřkládají „Všeobecné obchodní podmínky“, jež upravují práva a povinnosti smluvních stran. Tento dokument je nutné prostudovat stejně pečlivě jako samotnou smlouvu, jelikož podpisem smlouvy se zavazujete k plnění všeobecných obchodních podmínek. (srov. Vybíhal, 2011, s. 338)

Při uzavírání smluv mohou nastat podmínky, které později vyústí v prohlášení neplatnosti právního jednání. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, vymezuje v §580-582 hlavní důvody pro uznání neplatnosti právního jednání. Důvodem může být právní jednání, které se přičí dobrým mravům či nesplnitelné právní jednání. Neplatné je i právní jednání osoby jednající v duševní poruše, která ji činí neschopnou právně jednat a není-li osoba plně svéprávná, je neplatné právní jednání, ke kterému není způsobilá.

Občanský zákoník (89/2012; §587) uvádí následující:

„Kdo byl k právnímu jednání přinucen hrozbou tělesného nebo duševního násilí vyvolávající vzhledem k významu a pravděpodobnosti hrozícího nebezpečí i k osobním vlastnostem toho, jemuž bylo vyhrožováno, jeho důvodnou obavu, má právo namítnout neplatnost právního jednání. Kdo přivedl jiného k právnímu jednání hrozbou nebo lstí, nahradí vždy újmu z toho vzniklou.“

Spory vznikající při neplacení

Splatnost dlužné částky označuje termín, do kterého je dlužník povinen uhradit vypůjčenou částku věřiteli. Pokud takto neučiní, dostává se do prodlení a věřitel může podniknout určité kroky k tomu, aby mu byla navrácena dohodnutá částka. (srov. Vybíhal, 2011, s. 355)

Jako první může věřitel použít předžalobní výzvu k úhradě, což je poslední upozornění předtím, než začne věřitel řešit nastalou situaci prostřednictvím soudu. Odesláním této výzvy přechází všechny případné náklady na soudní řízení na dlužníka. (srov. tamtéž)

Spor mezi dlužníkem a věřitelem lze vyřešit mimo soud, tzv. alternativním řešením sporů. Tyto možnosti spravuje občanský zákoník a zákon o obchodních korporacích. Jedná se o finanční arbitráž, mediaci či rozhodčí řízení. (srov. Mimosoudní řešení sporů, 2014)

Postupy vymáhání práv věřitele

Jedním ze základních nástrojů pro vymáhání práv věřitele je exekuční řízení. Jedná se o řízení, které je zahájeno proti dlužníkovi v případě, že neuhradí dlužné částky ani po proběhnuvším soudním či mimosoudním řešení sporu. Exekuci nařizuje soud na základě žádosti věřitele, který musí mít platný exekuční titul, tzn. rozhodnutí, jímž byla

stanovena povinnost dlužníka zaplatit dlužnou částku. Soud žádost uváží a vydá rozhodnutí. (srov. Exekutorská komora České republiky, nedatováno)

Exekutor není povinen dlužníka upozorňovat na vydání nařízení k exekuci. Provádění exekuce je možné několika způsoby. Exekuce na plat je nejčastějším způsobem exekuce, jelikož exekutorovi se stačí dohodnout se zaměstnavatelem dlužníka na výši měsíčních splátek, které mu budou strhávány ze mzdy. Tento způsob má omezení, tzv. nezabavitelné minimum. Další možností je odstavení běžného účtu dlužníka, kdy k němu nemá povolen přístup a po dobu exekuce z něj může jednorázově vybrat pouze dvounásobek životního minima. Exekutor je taktéž oprávněn zablokovat nemovitost dlužníka a následně nechat odborníky ohodnotit cenu nemovitosti. Po tomto úkonu je možné nemovitost vydražit a tím pokrýt dlužníkovy závazky. Přebytek financí se vrátí dlužníkovi. Exekuce movitého majetku probíhá tím způsobem, že exekutor v místě trvalého bydliště dlužníka zabaví majetek (dopravní prostředky, elektroniku, atp.), sepíše jeho inventář a poté jej nechá uskladnit. V případě, že dlužník není schopný plnit svůj závazek, nechá se majetek ocenit a prodá se v dražbě. Poslední možností je exekuce starobního či invalidního důchodu, kdy je stanovena minimální zbývající částka důchodu na 5841,33 Kč. Do exekuce mohou být taktéž zahrnuty některé typy opakujících se sociálních dávek. (srov. Buřinská, 2012)

Insolvenční řízení

Jedná se o institut, který se používá v případě, kdy nelze uspokojit všechny splatné pohledávky pomocí exekucí a dlužník se dostává do platební neschopnosti, tzv. úpadku. Dlužník je povinen podat návrh na zahájení insolventního řízení v tu chvíli, kdy se dozví o svém úpadku. Soud o tomto návrhu nerozhoduje, pouze jej přijímá a zveřejňuje v insolvenčním rejstříku. Výhody insolvenčního řízení spočívají v nemožnosti provést či pokračovat v započaté exekuci, v možnosti požádat soud o povolení oddlužení a poslední výhodou je skutečnost, že po rozhodnutí o úpadku nenarůstají úroky z prodlení či smluvní pokuty. Nevýhody zahájení insolvenčního řízení mohou být spatřovány v omezení možností při nakládání s majetkem v osobním vlastnictví dlužníka, nutnost předložit veškeré příjmy a skutečnosti ohledně majetku a v neposlední řadě bude jméno dlužníka uvedeno v insolvenčním rejstříku. (srov. Vybíhal, 2011, s. 382)

„Oddlužení (tzv. osobní bankrot) je způsob řešení úpadku, který ve zvýšené míře zohledňuje sociální aspekty před hledisky ekonomickými. Má umožnit dlužníkovi

„nový start“ a motivovat ho k aktivnímu zapojení do umořování svého dluhu, a to alespoň do předpokládané výše 30 % v případě nezajištěných věřitelů. U zajištěných věřitelů se počítá s uspokojením ze zajištění. Současně je cílem také snížit náklady veřejných rozpočtů na sanaci těch, kdo se ocitli v sociální krizi.“ (Insolvenční zákon, nedatováno)

Poměrně známé heslo „Neznalost zákona neomlouvá“ má své odůvodnění. V této podkapitole jsme uvedli základní informace ohledně uzavírání smluv, následky při nedodržení těchto smluv a také způsoby, jak může věřitel svá práva vymáhat. U osob s duševním onemocněním může být svéprávnost či právní osobnost pozměněna tak, jak se uvedeno v kapitole č. 1.8 Právní stránka duševního onemocnění.

Dluhová problematika

V České republice, dle průzkumů (srov. Finanční gramotnost, nedatováno), považují dvě třetiny obyvatel za normální žít na dluh. Na tom by nebylo nic tak závratně špatného, kdyby se zároveň ročně nezvedal počet vykonaných exekucí, což znamená, že stále vyšší procento dlužníků není schopno platit své závazky řádně a tím se stávají předluženými. Příčinou nesplácení dluhů mohou být různé problémy, ať už ztráta zaměstnání, nečekané výdaje domácnosti, neschopnost racionálně hospodařit nebo upřednostňování nákupu nákladnějších předmětů před hrazením nezbytných potřeb. (srov. Vybíhal, 2011, s. 56)

Předlužení je situace nastávající tehdy, kdy člověk není schopen plnit své závazky vůči věřitelům. Tento jev postihuje převážně sociálně znevýhodněné jedince či skupiny obyvatelstva a je jedním z důvodů vzniku sociálního vyloučení z majoritní společnosti. Předlužení občanů má také vliv na ekonomiku státu, jelikož zvyšuje nezaměstnanost (předluženým osobám s exekucí na mzdu se nevyplatí pracovat) a zvyšuje náklady na boj s kriminalitou. Jedinci svou situaci předlužení mnohdy řeší sjednáváním nevěrohodných, jim dostupných a velmi nevýhodných půjček, což vede pouze k tomu, že se jejich závazky navyšují. Tento jev je nazýván dluhovou spirálou či pastí. Ve většině případů je tohle situace, ze které není jedinec schopný se sám vymanit. (srov. tamtéž, s. 51-56)

Je důležité, aby si dlužník uvědomil, že „strkáním hlavy do písku“ se problémy s dluhy samy nevyřeší, naopak to může mít velice negativní dopady, např. exekuce,

soudní řízení, atp. Většina věřitelů je ochotna přistoupit na alternativní možnosti splácení, jako je odklad splátky či vytvoření splátkového kalendáře.

Bajer (2009, s. 8) uvádí nejčastější rizikové skupiny jedinců, kteří se zadluží. Jedná se o patologické hráče, závislé na alkoholu a drogách, osoby s poruchou osobnosti a také osoby trpící duševním onemocněním.

Ve výše uvedeném výčtu jsou osoby trpící duševním onemocněním označeny za rizikovou skupinu, která čelí zvýšenému riziku zadlužení se. Obecně platí, že je rizikům jednodušší předcházet, než napravovat již vzniklé problémy, proto máme za to, že preventivní působení na osoby s duševním onemocněním je vhodným způsobem, jak předcházet situacím, které mohou vyústit až v existenční problémy.

2.3 Standardy finanční gramotnosti

Jedná se o metodický dokument, který obsahuje soubor informací určující cílový stav vědomostí a kompetencí potřebných pro to, aby mohl být jedinec označen jako finančně gramotný. Jde o dokument určený pro výuku finanční gramotnosti na základních (dále jen „ZŠ“) a středních školách (dále jen „SŠ“), dá se ovšem taktéž použít jako určité měřítko pro míru finanční gramotnosti jedince, který již není účastníkem vzdělávacího systému. Míra finanční gramotnosti dospělého jedince koresponduje se standardy finanční gramotnosti (dále jen „SFG“) pro středoškolskou výuku. (srov. Metodický portál RVP, nedatováno)

SFG se dělí na tři úrovně a to na standardy pro první stupeň ZŠ (dále jen „ZŠ₁“), pro druhý stupeň ZŠ (dále jen „ZŠ₂“) a poslední skupinou jsou standardy finanční gramotnosti pro SŠ. Pro tyto skupiny jsou také rozděleny na oblasti týkající se peněz, hospodaření domácnosti, finanční produkty a spotřebitelská práva. U každého standardu je uveden jeho obsah a výstup, podle kterého lze určit, zda je standard naplněn. Přesný obsah SFG je uveden v příloze č. 1.

2.3.1 Obsah SFG

V předchozím odstavci jsme se seznámili s oblastmi a úrovněmi SFG. V následujícím textu bude uveden obsah jednotlivých oblastí SFG, které budou nadále rozděleny i podle úrovní, ve které se daný obsah nachází.

První oblastí SFG je oblast týkající se peněz. SFG pro ZŠ₁ se v této oblasti zabývá tématy, jako jsou způsoby placení, hotovostní a bezhotovostní styk či banka jako

správce peněz. Úroveň SFG pro ZŠ₂ je zaměřena na nakládání s penězi, tvorbu ceny a obecné informace spojené s inflací. Tvorba ceny a inflace se nachází i v SFG pro SŠ, ovšem nároky na vědomosti jsou zde již vyšší. Kromě uvedených obsahuje i téma placení v tuzemské i zahraniční měně.

V oblasti hospodaření domácnosti se na všech třech úrovních v obsahu vyskytuje rozpočet domácnosti, ovšem složitost a vědomosti se liší podle dané úrovně. Pro úroveň ZŠ₁ je navíc zařazen nárok na reklamaci a pro ZŠ₂ téma základních práv spotřebitele.

Třetí oblastí jsou finanční produkty. Úroveň ZŠ₁ se zabývá úsporami a půjčkami. Druhá úroveň již zahrnuje znalost z oblastí produktů finančního trhu (pro investování a získávání prostředků), aktivní a pasivní operace, služby bank, pojištění a znalosti z oblasti úročení. Obsahem oblasti finančních prostředků pro úroveň SŠ je již znalost jak nakládat s přebytkem a nedostatkem finančních prostředků a taktéž se dotýká tématu pojištění.

Poslední oblast - práva spotřebitele, je mírně odlišná od předchozích oblastí, jelikož má specifikovaný obsah pouze pro SŠ. Tématy v této oblasti jsou předpisy na ochranu spotřebitele a obsah smluv.

Obsah SFG je velmi strukturovaný, což jej činí přehledným. Ke každému obsahu náleží výstupy, které jsou konkrétně dané a je možné podle nich zhodnotit úroveň finanční gramotnosti.

2.4 Proběhnuvší výzkumná šetření na téma finanční gramotnosti

Finanční gramotnost se stává stále častěji diskutovaným tématem jak v České republice, tak i v mezinárodním měřítku. Při rešerši empirických prací v mezinárodním prostoru měla, co se kvantity a dostupnosti empirických šetření týká, největší zastoupení Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (dále jen OECD). OECD vytvořila mezinárodní dotazník, který může být použitý kdekoli na světě. Data z něj získaná mohou být srovnána s ostatními zeměmi, které se výzkumu zúčastnily.

V roce 2006 (OECD, 2006) zveřejnila OECD výsledek výzkumu, který probíhal ve více zemích světa. Závěry z tohoto výzkumu poukazují na nízkou míru finanční gramotnosti i ve vyspělých státech a taktéž poukazuje, že tato míra se mění v závislosti na vzdělání respondenta a jeho příjmu.

Táž organizace provedla výzkum v roce 2012 ve 14 zemích světa. Zúčastnila se například Velká Británie, Peru, Estonsko, Německo, Maďarsko a také Česká republika. Tento výzkum byl rozdělen do tří hlavních témat a to na znalostní otázky, chování ve finanční oblasti a poslední téma se zabývalo přístupem a preferencemi ke spoření. Všechny zúčastněné země operovaly se stejnými otázkami, proto bylo možné, po sesbírání a vyhodnocení dat, jednotlivé státy porovnat. Česká republika v tomto výzkumu dosáhla vyššího skóre, než průměrného. V diskuzi autoři zmiňují, že i přes zjištěné velmi základní znalosti v oblasti finanční gramotnosti umí respondenti zacházet se základními každodenními pojmy týkající se finančních záležitostí. Vyzvedávají taktéž vyšší finanční gramotnost mužů oproti ženám. Ty dosáhly lepších výsledků pouze v přístupu a preferenci ke spoření. (Atkinson, 2012)

V českém prostředí byl proveden výzkum finanční gramotnosti na žádost Ministerstva financí a České národní banky v roce 2010. (STEM/MARK, 2010) Výzkum byl rozdělen do šesti dílčích oblastí, které si v následujícím textu uvedeme a stručně popíšeme zjištěné výsledky.

Domácí finance

Skoro všichni dotázaní (92%) mají přehled o svých financích a méně než polovina (44%) sama rozhoduje o pravidelném hospodaření. Domácí rozpočet tvoří méně než polovina dotázaných (44%), avšak většina jej alespoň někdy kontroluje. Většinu účtenek si schovává zhruba třetina dotázaných (37%).

Vytváření rezerv

Více jak polovina dotázaných (60%) tvoří pravidelně rezervy a rezervy na nepředvídané výdaje (57). Pouze 35% dotázaných tvoří rezervy pro případ ztráty příjmu. O zajištění na stáří přemýšlí více jak polovina dotázaných (59%). Třetina lidí si rezervy na stáří nevytváří (většina tvrdí, že nemá z čeho)-

Finanční produkty

Většina lidí zná velmi širokou škálu finančních produktů, využívají však většinou jen ty základní. Ti, kteří si nějaký finanční produkt v posledních dvou letech sjednali, nejčastěji mezi informačními zdroji, které při výběru využili, uváděli: informace od zaměstnanců pobočky, informace nalezené na internetu, doporučení nezávislého poradce a doporučení známých/příbuzných nepracujících v oblasti financí.

Rozdíl mezi debetní a kreditní kartou zná podle svého vyjádření 62% lidí, kteří se setkali s oběma pojmy, ale ve skutečnosti jej zná pouze 52% z těch, kteří uvedli, že ten rozdíl znají. Kreditní kartu využívá 24% lidí. Nejdůležitějším kritériem pro výběr úvěru je výše měsíční splátky (80%) a úroková sazba (71%).

Chování a zvyklosti ve světě financí

Své účty platí vždy včas 65% lidí. Dlouhodobé finanční cíle si stanovuje pouze 19% lidí. Lidé jsou při výběru spořicíh a investičních produktů opatrní, co nejméně rizikové produkty si rozhodně vybírá 63% respondentů. Lidé raději spoří, než utrácejí, a když na něco nemají, nepůjčují si. S nápadem vzít si na dovolenou úvěr a zaplatit o 20% více nesouhlasí 69% lidí. Nicméně s úvěrem na televizi již nesouhlasí jen 35% respondentů.

Necelé čtvrtině (23%) lidí se v minulých 12 měsících stalo, že jejich příjem nepokrýval životní náklady, polovina z nich to řešila tím, že omezila výdaje. Kdyby lidé nemohli splácet splátky či platby, 64% z nich by o tom předem informovalo své věřitele. V minulých 12 měsících se 15% lidí stalo, že nezaplatili včas splátky; 71% z nich to řešilo tak, že platbu odložili. Čtvrtina (23%) lidí by své peníze vložila i do zjevně podezřelé investiční nabídky.

Znalosti ze světa financí

Většina (81%) lidí ví, že vklady v bankách jsou pojištěny. Přičemž třetina z těch, kteří vědí, že jsou vklady u bank pojištěny, tvrdí, že ví do jaké výše. Ve skutečnosti to ale ví jen necelá pětina ze všech respondentů. Jen necelá třetina lidí ví, co znamená zkratka RPSN. Přesně rozepsat tuto zkratku dokáže necelá třetina z těch, kteří tvrdí, že vědí, co znamená. Jen 17 % lidí dokáže správně spočítat úročení úvěru. Naprostá většina lidí nedokáže odhadnout míru loňské inflace, ale tři pětiny lidí vědí, co by se v případě zvýšení inflace stalo s jejich penězi.

Smlouvy

Obdrženou smlouvu si lidé nejčastěji pečlivě přečtou a na nejasnosti se zeptají (36%). Všem u smlouvách rozumí jen o málo více než desetina lidí. Jen čtvrtina pracovníků finančních společností je vždy ochotna nejasnosti vysvětlit. Třetině lidí se stalo, že jim byla předložena tak dlouhá smlouva, že ji nepřečetli celou. Dvěma pětinám lidí se stalo, že jim byla předložena tak komplikovaná smlouva, že některým pasážím nerozuměli.

Nedostatečná finanční gramotnost není tedy problémem jen u nás, ale potýkají se s ní i jiné více či méně ekonomicky vyspělé státy. Zatímco je v České republice výuka finanční gramotnosti uvedena v osnovách učiva, tak například v USA je zahrnutí finanční gramotnosti do výuky prozatím v jednání, avšak díky projektu Program finančního vzdělávání se již na 8000 škol kurzy finanční gramotnosti vedou. (srov. Kindlmannová, 2008)

Žádná výzkumná práce zabývající se finanční gramotnosti osob s duševním onemocněním nebyla během studia literatury identifikována. Důvodem může být to, že je finanční gramotnost novějším tématem, kdy se výzkumné šetření provádí napříč celou populací spíše než v jednotlivých cílových skupinách. Vzhledem k tomu, že Bajer (2009, s. 8) označil osoby s duševním onemocněním za rizikovou skupinu, co se dluhové problematiky týká, bylo by na místě utvořit ucelený preventivní program, který by problémům s předlužením předcházel. Prevence je vždy lepším řešením, než napravování již vzniklých problémů, jejichž řešením se zabývají především občanské poradny či specializované poradny pro pomoc s dluhy. V Olomouckém kraji významně působí například občanské sdružení SPES, které provozuje bezplatnou poradnu pro dlužníky. Základní informace by měl být schopen poskytnout každý sociální pracovník, ať už působí v jakékoliv sociální službě.

3. Empirická část

Po zpracování teoretické části k danému tématu můžeme přistoupit k empirické části práce. V následující kapitole bude popsán cíl výzkumu, metody sběru a zpracování dat, etické zásady výzkumu a následně i výsledky výzkumného šetření a diskuze nad výsledky.

3.1 Metodologie výzkumu

V následujících podkapitolách bude představena metodika výzkumu, jeho cíl, hlavní a dílčí výzkumné otázky, hypotézy a jejich operacionalizace.

3.1.1 Metodika výzkumu

V tomto textu popíšeme vybranou výzkumnou metodu, použité metody sběru dat a popis výzkumného vzorku. Cíl výzkumu je následující:

„Zjistit úroveň finanční gramotnosti osob trpících duševním onemocněním navštěvující středisko Sv. Vincence pro osoby s duševním onemocněním v Olomouci.“

Pro zjištění odpovědi na výše uvedenou otázku použijeme kvantitativní výzkum a to z toho důvodu, že je našim cílem určit úroveň finanční gramotnosti osob trpících duševním onemocněním. Loučková (2010, s. 34) přiřazuje kvantitativnímu výzkumu dvě charakteristická slova, a to „objektivnost“ a „měření“, přičemž obě tyto charakteristiky souhlasí s povahou tohoto výzkumu. Specifikum „měření“ spatřujeme v tom, že chceme prostřednictvím výzkumu určit úroveň finanční gramotnosti a ne například motivy jednotlivců pro určité chování. Specifikum objektivnosti je splněno použitím standardizované metody, tedy pro všechny respondenty stejné a bez rozdílů.

Kvantitativní výzkum je deduktivního charakteru, což znamená, že vycházíme z určité teorie a prostřednictvím hypotéz zkoumáme předpoklady o daném problému. (srov. Disman, 2002, s. 76)

3.1.2 Popis použitých metod

Pro sběr dat byla zvolena metoda anonymního dotazníkového šetření. Vzhledem k tématu budou otázky obsažené v dotazníku spíše testovacího charakteru.

Dotazník je standardizovanou metodou sběru dat, což znamená, že je pro všechny respondenty stejný. Respondent odpovídá na položené otázky pomocí předem stanovených kategorií a není zde možnost upravovat otázky podle situace. Disman (2002, s. 141) uvádí klady a zápory využití dotazníku pro sběr dat. Jako klady uvádí relativně přesvědčivou anonymitu a efektivitu při sběru dat. Nevýhody spatřuje v nízké návratnosti dotazníků a v tom, že je potřebná ochota respondenta na otázky odpovědět.

U vytváření otázek je nutné dodržovat několik zásad. Je nutné určit, zda je otázka pro výzkum opravdu nezbytná a jestli opravdu měří to, co měřit má. Další nutností je srozumitelnost otázek a jejich nesugestivní charakter. (srov. tamtéž, s. 148)

Předlohou pro tvorbu otázek mi byly SFG. Otázky byly tvořeny tak, aby korespondovaly s výstupy všech oblastí a úrovní SFG. Pro účely této práce byly zvoleny z každé úrovně dvě otázky ve všech oblastech. Dotazník je obsažen v příloze č. 2.

3.1.3 Popis výzkumného souboru

Výzkum se zaměřuje na osoby trpící duševním onemocněním, které navštěvují středisko sv. Vincence. Jelikož se výzkumné šetření bude realizovat v rámci konkrétní sociální služby, je nasnadě vymezit okruh osob, které tohle zařízení navštěvují – tedy potencionálních respondentů.

Výzkumný soubor musí splňovat následující charakteristiky:

- věk 18-65 let
- respondent musí mít diagnostikovanou poruchu z okruhu F20 – F39
- respondent musí být klient střediska sv. Vincence pro osoby s duševním onemocněním

Všechny tyto podmínky jsou zajištěny tím, že oslovím klienty střediska sv. Vincence, které své služby poskytuje osobám ve věkovém rozmezí 18-65 let, které trpí některým duševním onemocněním z okruhu F20 – F39.

Výběr respondentů probíhal tak, že klienti byli oslovováni, zda se nechtějí zúčastnit výzkumného šetření. Osloveno takto bylo 16 klientů sociální služby, z čehož jich 14

(87,5 %) s účastí souhlasilo a dotazník následně vyplnilo. Dotazník byl formulován jako test, obsahoval otázky otevřené i uzavřené. Při vyhodnocování dotazníků se ukázalo, že otevřené otázky byly častěji vynechávány, než ty uzavřené. Napadá mne jediný důvod a to ten, že respondenti neměli chuť k vyplňování (i když stručných) odpovědí.

3.1.4 Cíl výzkumu, výzkumná otázka

Cílem výzkumu zjistit úroveň finanční gramotnosti osob trpících duševním onemocněním navštěvující středisko Sv. Vincence pro osoby s duševním onemocněním v Olomouci.

Hlavní výzkumná otázka bude tedy znít:

„Jaká je úroveň finanční gramotnosti klientů střediska sv. Vincence pro osoby s duševním onemocněním?“

3.2 Hypotézy a jejich operacionalizace

V předchozím textu je uveden cíl výzkumu a výzkumná otázku, kterou nyní rozložím do dílčích cílů, přičemž každý z nich se bude soustředit na jednu oblast SFG. K jednotlivým dílčím cílům přiřadíme hypotézy, prostřednictvím kterých budeme tyto cíle naplňovat. Hypotézy budou nastaveny tak, aby předpokládaly úroveň znalostí, jak je definují SFG pro SŠ a to z toho důvodu, že tato úroveň odpovídá předpokládané úrovni zcela finančně gramotného jedince².

Dílčí cíle jsou následující:

1. Zjistit úroveň finanční gramotnosti klientů střediska sv. Vincence v oblasti peněz.

H₁: Předpokládáme, že úroveň znalostí klientů střediska sv. Vincence v oblasti peněz koresponduje s úrovní výstupů SFG pro SŠ.

² Více informací v kapitole 2.3 Standardy finanční gramotnosti

Operacionalizace:

Pro vyhodnocení této hypotézy je potřeba ověřit znalosti respondentů v oblasti peněz uvedených ve SFG pro SŠ. Z důvodu, že na sebe standardy navazují, je třeba ověřit znalosti témat jednak z SFG pro 2. stupeň ZŠ (dále jen „ZŠ₂“), jednak z SFG pro 1. stupeň ZŠ (dále jen „ZŠ₁“). Důležité je zmínit, že se některá témata opakují v různých úrovních SFG, ovšem s odlišnou úrovní znalostí.

Otázky pro zjišťování platnosti této hypotézy budou rozděleny podle úrovně a to zvlášť pro ZŠ₁, ZŠ₂ a SŠ.

- ZŠ₁   Otázky č. 18, 20
- ZŠ₂   otázky č. 3, 16
- SŠ   otázky č. 1, 2

2. Zjistit úroveň finanční gramotnosti klientů střediska sv. Vincence v oblasti hospodaření domácnosti.

H₂: Předpokládáme, že úroveň znalostí klientů střediska sv. Vincence v oblasti hospodaření domácnosti koresponduje s úrovní výstupů SFG pro SŠ.

Operacionalizace:

Pro vyhodnocení této hypotézy je potřeba ověřit znalosti respondentů v oblasti hospodaření domácnosti uvedených ve SFG pro SŠ. Ze stejných důvodů, jako u předchozí hypotézy, budeme ověřovat také znalosti témat SFG ZŠ₂ a SFG ZŠ₁. Otázky pro zjišťování platnosti této hypotézy budou rozděleny podle úrovně a to zvlášť pro ZŠ₁, ZŠ₂ a SŠ.

- ZŠ₁   otázky č. 13, 15
- ZŠ₂   otázky č. 4, 19
- SŠ   otázky č. 14, 17

3. Zjistit úroveň finanční gramotnosti klientů střediska sv. Vincence v oblasti finanční produkty.

H₃: Předpokládáme, že úroveň znalostí klientů střediska sv. Vincence v oblasti finanční produkty koresponduje s úrovní výstupů SFG pro SŠ.

Operacionalizace:

Pro vyhodnocení této hypotézy je potřeba ověřit znalosti respondentů v oblasti finanční produkty uvedených ve SFG pro SŠ. Jako u předešlých hypotéz, budeme ověřovat také znalosti témat SFG ZŠ₂ a SFG ZŠ₁. Otázky pro zjišťování platnosti této hypotézy budou rozděleny podle úrovně a to zvlášť pro ZŠ₁, ZŠ₂ a SŠ.

- ZŠ₁   Otázky č. 9, 11
- ZŠ₂   otázky č. 10, 12
- SŠ   otázky č. 7, 8

4. Zjistit úroveň finanční gramotnosti osob trpících duševním onemocněním v oblasti práva spotřebitele.

H₄: Předpokládáme, že úroveň znalostí klientů střediska sv. Vincence v oblasti práv spotřebitele koresponduje s úrovní výstupů SFG pro vzdělávání na SŠ.

Operacionalizace:

Pro potvrzení této hypotézy je nutné ověřit znalosti respondentů v oblasti předpisů na ochranu práv uživatele a obsahu smluv. Tato hypotéza se týká pouze SFG pro SŠ.

- SŠ   otázky č. 5, 6

3.3   Způsob zpracovávání dat

Hlavní cíl jsme rozdělili do dílčích výzkumných cílů, které korespondují s oblastmi standardů finanční gramotnosti, které jsou uvedené v příloze č. 1. Uvedené standardy nám poslouží jako nástroj pro zhodnocení úrovně finanční gramotnosti klientů střediska sv. Vincence, a to z toho důvodu, že definují optimální znalosti na úrovni ZŠ₁, ZŠ₂ a SŠ. Na základě srovnání získaných dat a tvrzení obsažených ve standardech finanční gramotnosti budeme schopni určit její přibližnou úroveň.

V praktické rovině toho dosáhneme prostřednictvím rozdělením otázek podle oblasti (peníze, hospodaření domácnosti, finanční produkty a spotřebitelská práva) a úrovně (ZŠ₁, ZŠ₂, SŠ), ve které se zkoumaná problematika nachází, a následně každou správnou odpověď ohodnotíme jedním bodem.

U oblasti práva spotřebitelů bude správná odpověď hodnocena třemi body a to z toho důvodu, aby byl maximální počet bodů za jednotlivé oblasti srovnatelný. Za špatné odpovědi se body nestrhávají. Následující tabulka znázorňuje maximální počet dosažených bodů jedincem za jednotlivé úrovně a oblasti. Při zpracování dat bude tato tabulka upravena podle reálného počtu respondentů.

	Peníze	Hospodaření domácnosti	Finanční produkty	Práva spotřebitele
ZŠ ₁	2	2	2	-
ZŠ ₂	2	2	2	-
SŠ	2	2	2	6
Max. počet bodů	6	6	6	6
Max. dosažený počet bodů za všechny oblasti				24

Tabulka č. 1 Maximální počet dosažených bodů jedincem za jednotlivé oblasti a úrovně

Pokud budou všechny hypotézy označeny za platné, je možné tvrdit, že úroveň finanční gramotnosti klientů střediska sv. Vincence je na úrovni SFG pro SŠ. Pokud všechny hypotézy jednoznačně neoznačíme za platné, tak pomocí souhrnného počtu dosažených bodů u jednotlivých oblastí určíme orientační úroveň finanční gramotnosti respondentů.

3.4 Výsledky výzkumného šetření

V následující podkapitole budou vyhodnoceny stanovené hypotézy, přičemž u každé z nich budou uvedena data, na základě kterých hypotézu buďto přijmeme či odmítneme jako neplatnou.

U všech hypotéz budeme postupovat stejně a to následovně:

- 1) sečteme počet správných odpovědí v rámci jedné oblasti

2) tento součet porovnáme s tabulkou č. 2

Úroveň	Bodové rozmezí
Úroveň ZŠ ₁	0-28
Úroveň ZŠ ₂	29-56
Úroveň SŠ	57-84

Tabulka č. 2 Bodové rozmezí pro jednotlivé oblasti

3.4.1 Vyhodnocení hypotézy č. 1

Hypotéza č. 1 zněla: **Předpokládáme, že úroveň znalostí klientů střediska sv. Vincence v oblasti peněz koresponduje s úrovní výstupů SFG pro SŠ.** Tato hypotéza byla v dotazníkovém šetření ověřována pomocí otázek 1, 2, 3, 16, 18 a 20.

V následujícím textu bude uveden přehled o správných a špatných odpovědích na tyto otázky s ohledem na to, ke které úrovni se otázky vztahovaly. Taktéž bude uveden počet dosažených bodů v jednotlivých úrovních a škála bodů, podle které bude určena úroveň finanční gramotnosti v oblasti peněz.

Oblast peněz ZŠ ₁		
	Správné odpovědi	Špatné odpovědi
otázka č. 18	10	4
otázka č. 20	10	4
absolutní četnost	20	8
relativní četnost %	71,4	28,6
Celkový počet dosažených bodů	20	

Tabulka č. 3 Odpovědi na otázky z oblasti peněz ZŠ₁

Tabulka č. 3 zobrazuje poměr správných a špatných odpovědí na otázky č. 18 a 20. Necelé tři čtvrtiny respondentů (71,4%) odpovědělo na tyto dvě otázky správně Více než jedna čtvrtina respondentů (20,6%) na tyto otázky odpověděla nesprávně či vůbec. Celkový počet dosažených bodů pro tuto úroveň je 20.

Oblast peněz ZŠ₂		
	Správné odpovědi	Špatné odpovědi
otázka č. 3	7	7
otázka č. 16	4	10
absolutní četnost	11	17
relativní četnost %	39,3	60,7
Celkový počet dosažených bodů		11

Tabulka č. 4 Odpovědi na otázky z oblasti peněz ZŠ₂

Otázky 3 a 16 zjišťovaly znalosti v oblasti peněz tak, jak je určují SFG pro ZŠ₂. Odpovědi respondentů na tyto dvě otázky byly častěji nesprávné (60,7 %). Více než jedna třetina respondentů odpověděla správně (39,3 %). Celkový počet dosažených bodů pro tuto úroveň je 11.

Oblast peněz SŠ		
	Správné odpovědi	Špatné odpovědi
otázka č. 1	8	6
otázka č. 2	12	2
absolutní četnost	20	8
relativní četnost %	71,4	28,6
Celkový počet dosažených bodů		20

Tabulka č. 5 Odpovědi na otázky z oblasti peněz SŠ

Z dat uvedených v této tabulce je patrné, že skoro tři čtvrtiny respondentů (71,4 %) odpověděli správně, zatímco 28,6 % respondentů neznalo či neuvedlo odpověď. V této úrovni dosáhli respondenti celkového počtu 20 bodů.

Po shrnutí získaných dat a celkových bodů za jednotlivé oblasti, vypočítáme souhrnný počet dosažených bodů v oblasti peníze.

Souhrnný počet dosažených bodů v oblasti peníze:

51

Po srovnání můžeme tvrdit, že úroveň FG respondentů dosahuje úrovně výstupů SFG pro ZŠ₂.

Hypotéza č. 1 se nepotvrdila.

3.4.2 Vyhodnocení hypotézy č. 2

Hypotéza č. 2 zněla: **Předpokládáme, že úroveň znalostí klientů střediska sv. Vincence v oblasti hospodaření domácnosti koresponduje s úrovní výstupů SFG pro SŠ.** Pro vyhodnocení této hypotézy byly relevantní otázky č. 4, 13, 14, 15, 17 a 19.

Při vyhodnocování této hypotézy budeme postupovat stejně jako u předchozí. Pomocí tabulek znázorníme poměry odpovědí a celkový počet bodů, ze kterého následně pomocí souhrnného počtu bodů, který porovnáme s rozmezím bodů a určíme úroveň FG v oblasti hospodaření domácnosti.

Oblast hospodaření domácnosti ZŠ₁		
	Správné odpovědi	Špatné odpovědi
otázka č. 13	10	4
otázka č. 15	8	6
absolutní četnost	18	10
relativní četnost %	64,3	35,7
Celkový počet dosažených bodů	18	

Tabulka č. 6 Odpovědi na otázky z oblasti hospodaření domácnosti ZŠ₁

Více než polovina (64,8 %) respondentů odpověděla na otázky z oblasti hospodaření správně, zatímco více než jedna třetina (35,7 %) odpověděla nesprávně či vůbec. Celkový počet dosažených bodů za tuto oblast je 18.

Oblast hospodaření domácnosti ZŠ₂		
	Správné odpovědi	Špatné odpovědi
otázka č. 4	5	9
otázka č. 19	10	4
absolutní četnost	15	13
relativní četnost %	53,6	46,4
Celkový počet dosažených bodů	15	

Tabulka č. 7 Odpovědi na otázky z oblasti hospodaření domácnosti ZŠ₂

Respondenti volili správné odpovědi v nadpoloviční většině (53,6 %). Méně než polovina (46,4 %) byla v těchto otázkách neúspěšná. Celkový počet dosažených bodů je 15.

Oblast hospodaření domácnosti SŠ		
	Správné odpovědi	Špatné odpovědi
otázka č. 14	9	5
otázka č. 17	8	6
absolutní četnost	17	11
relativní četnost %	60,7	39,3
Celkový počet dosažených bodů		17

Tabulka č. 8 Odpovědi na otázky z oblasti hospodaření domácnosti SŠ

V otázkách ohledně hospodaření domácnosti na úrovni SŠ volilo správnou odpověď více než polovina respondentů (60,7 %). Celkový počet bodů je 17.

Souhrnný počet dosažených bodů v oblasti hospodaření domácnosti:

50

Po srovnání souhrnného počtu dosažených bodů a bodového rozmezí můžeme tvrdit, že úroveň FG respondentů v oblasti hospodaření domácnosti dosahuje úrovně výstupů SFG pro ZŠ₂.

Hypotéza č. 2 se nepotvrdila.

3.4.3 Vyhodnocení hypotézy č. 3

Hypotéza č. 3 zněla: **Předpokládáme, že úroveň znalostí klientů střediska sv. Vincence v oblasti finanční produkty koresponduje s úrovní výstupů SFG pro SŠ.** Pro zhodnocení této hypotézy sloužily otázky č. 7, 8, 9, 10, 11, 12.

Postup pro její zhodnocení bude stejný jako v předchozích případech.

Oblast finančních produktů ZŠ₁		
	Správné odpovědi	Špatné odpovědi
otázka č. 9	8	6
otázka č. 11	10	4
absolutní četnost	18	10
relativní četnost %	64,3	35,7
Celkový počet dosažených bodů		18

Tabulka č. 9 Odpovědi na otázky z oblasti finančních produktů ZŠ₁

V oblasti finančních produktů více než polovina respondentů (64,3 %) odpověděla na položené otázky správně. Špatně zodpovědělo 35,7 % respondentů. Celkový počet dosažených bodů je 18.

Oblast finančních produktů ZŠ₂		
	Správné odpovědi	Špatné odpovědi
otázka č. 10	5	9
otázka č. 12	3	11
absolutní četnost	8	20
relativní četnost %	28,6	71,4
Celkový počet dosažených bodů		8

Tabulka č. 10 Odpovědi na otázky z oblasti finančních produktů ZŠ₂

Respondenti v oblasti finančních produktů odpovídali převážně špatně (74,1 %). Správné odpovědi zvolilo pouhých 28,6 % respondentů. Celkový počet dosažených bodů je 8.

Oblast finančních produktů SŠ		
	Správné odpovědi	Špatné odpovědi
otázka č. 7	5	9
otázka č. 8	13	1
absolutní četnost	18	10
relativní četnost %	64,3	35,7
Celkový počet dosažených bodů		18

Tabulka č. 11 Odpovědi na otázky z oblasti finančních produktů SŠ

V případě otázek týkajících se finančních produktů na úrovni SŠ si vedli respondenti lépe, než v předchozím případě. Správně odpověděla více než polovina respondentů (64,3 %). Nesprávně otázku zodpovědělo 35,7 % respondentů. Celkový počet dosažených bodů je 18.

Souhrnný počet dosažených bodů v oblasti finančních produktů:

44

Po srovnání souhrnného dosaženého počtu bodů a bodového rozmezí můžeme tvrdit, že úroveň FG respondentů v oblasti finančních produktů dosahuje úrovně výstupů SFG pro ZŠ₂.

Hypotéza č. 3 se nepotvrdila.

3.4.4 Vyhodnocení hypotézy č. 4

Hypotéza č. 4 zněla: **Předpokládáme, že úroveň znalostí klientů střediska sv. Vincence v oblasti práv spotřebitele koresponduje s úrovní výstupů SFG pro vzdělávání na SŠ.** Relevantní otázky pro tuto hypotézu jsou 5 a 6, přičemž správné odpovědi na tyto otázky jsou ohodnoceny třemi body namísto dvou. Důvodem je fakt, že u této oblasti nejsou definovány tři úrovně jako u každé, ale pouze jedna, a to úroveň SFG pro SŠ.

Oblast práv spotřebitele SŠ		
	Správné odpovědi	Špatné odpovědi
otázka č. 5	9	5
otázka č. 6	9	5
absolutní četnost	18	10
relativní četnost %	64,3	35,7
Celkový počet dosažených bodů		54

Tabulka č. 12 Odpovědi na otázky z oblasti práv spotřebitele

Respondenti označili správnou odpověď zhruba ve dvou třetinách případů (63,4 %). Zbývající třetina odpověděla špatně (35,7 %). Celkový počet dosažených bodů je 54.

Souhrnný počet dosažených bodů:

54

Po srovnání souhrnného počtu dosažených bodů a bodového hodnocení můžeme tvrdit, že úroveň finanční gramotnosti klientů střediska sv. Vincence nedosahuje úrovně výstupů SFG pro SŠ.

Hypotéza č. 4 se nepotvrdila.

3.4.5 Vyhodnocení hlavní výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka zněla: „**Jaká je úroveň finanční gramotnosti klientů střediska sv. Vincence pro osoby s duševním onemocněním?**“

V případě, že by všechny předchozí hypotézy byly přijaty, byla by odpověď na tuto otázku jednoznačná, a to taková, že úroveň FG osob s duševním onemocněním koresponduje s výstupy SFG pro SŠ.

Jelikož se ani jedna hypotéza nepotvrdila, tak je nutné, pro zodpovězení hlavní výzkumné otázky sečíst všechny správné odpovědi respondentů (souhrnné počty bodů) a porovnat je s bodovým rozmezím, které je přizpůsobené maximálnímu možnému počtu dosažených bodů.

Souhrnný počet bodů za všechny oblasti a respondenty je:

199 bodů

Úroveň	Počet bodů
ZŠ1	0-112
ZŠ2	113-223
SŠ	225-336

Tabulka č. 13 Souhrnné bodové rozmezí

..

Na základě výše uvedených informací je možné na výzkumnou otázku odpovědět následovně:

Úroveň finanční gramotnosti osob klientů střediska sv. Vincence pro osoby s duševním onemocněním je na úrovni standardů finanční gramotnosti pro druhý stupeň základních škol.

3.5 Diskuze

V předešlé kapitole byla popsána metodologie výzkumu, operacionalizace hypotéz a jejich hodnocení, prostřednictvím kterého byly zároveň představeny výsledky výzkumného šetření. V následujícím textu zhodnotíme empirickou část jako celek.

Výzkumné šetření mělo za cíl zjistit úroveň FG klientů střediska sv. Vincence pro osoby s duševním onemocněním. Na základě vyhodnocení, které bylo popsáno v předchozí kapitole, je odpověď na výzkumnou otázku následující:

Úroveň finanční gramotnosti osob klientů střediska sv. Vincence pro osoby s duševním onemocněním je na úrovni standardů finanční gramotnosti pro druhý stupeň základních škol.

Všechny hypotézy zůstaly nepotvrzeny, nicméně i v tomto případě byla zjištěna dosažená úroveň FG respondentů. Úroveň finanční gramotnosti byla rozdělena do čtyř oblastí, které korelují s rozdělením SFG. Pro každou oblast byla stanovena samostatná hypotéza a to z toho důvodu, aby byla možná jejich pozdější komparace. Respondenti ve všech zkoumaných oblastech dosáhli stejné úrovně a to takové, která koreluje s úrovní standardů finanční gramotnosti pro druhý stupeň základních škol.

Dosažení úrovně ZŠ₂ v oblasti peněz v praktické rovině znamená, že se respondenti dokáží orientovat v tématech, jako jsou např. forma peněz, způsoby placení, účel banky, tvorba ceny, či inflace, atp. Vyšší úroveň v oblasti peněz se zabývá inflací a tvorbou ceny v různých složitějších kontextech. V oblasti hospodaření domácnosti respondenti dosáhli stejné úrovně jako v předchozí oblasti, tedy úroveň jejich znalostí koresponduje s úrovní výstupů SFG pro ZŠ₂. Tato úroveň se zabývá tvorbou jednoduchého domácího rozpočtu, kdy je nutné umět rozlišit příjmy a výdaje, druhy rozpočtů. Tato úroveň taktéž zahrnuje znalost práv spotřebitelů či podmínky nároku na reklamaci. V oblasti finanční produkty respondenti dosáhli úrovně ZŠ₂, která se zabývá pojmy, jako jsou úspory, půjčky, služby bank, pojištění, úročení či nástroje pro investování. Poslední oblastí byly práva spotřebitele, kde respondenti nedosáhli na minimální úroveň znalostí, která je SFG dána. Tato oblast obsahuje konkrétní dovednosti a znalosti, jaké by měl mít absolvent střední školy.

Do výzkumu byli zahrnuti respondenti, kteří využívají služeb Střediska Sv. Vincence pro osoby s duševním onemocněním. Tato skutečnost nastavuje limit výzkumu a to ten, že výsledek nemůže být zgeneralizován na širší populaci, nicméně je

zde možnost, že každá sociální služba, či kdokoliv jiný může dotazník a způsob hodnocení dat použít podle svého vlastního uvážení.

Závěr

Finanční gramotnost je v poslední době stále více diskutovaným pojmem nejen v rámci široké společnosti. Každý se s ní prakticky setkáváme v každodenním životě, aniž bychom si to plně uvědomovali. Jedná se jak o prosté placení v obchodě, nákup přes internet, výběry z bankomatu, tak o složitější činnosti jako je rozhodování o tom, jak zhodnotíme své úspory. V rámci finanční gramotnosti nejde o to, aby se každý jedinec vyrovnal znalostmi odborníkům v daných oblastech, ale o to, aby byl schopen učinit vhodné rozhodnutí, které bude mít co nejlepší dopady na jeho život, a to bez určitých znalostí světa financí nelze. Mladší generace má oproti nám obrovskou výhodu a to díky tomu, že se finanční gramotnost zařadila do vyučovacích osnov, čímž je zaručen určitý standard finanční gramotnosti této generace. Ale my ostatní, kteří již máme povinnou školní docházku za sebou, se musíme těmto znalostem a dovednostem učit sami a většinou za pochodu, někdy metodou pokus-omyl, což není úplně nejšťastnější způsob.

Jedná se o téma, které zasahuje celou populaci bez rozdílu. Výzkumy provedené na toto téma nebyly žádným způsobem segregované, ať už dle pohlaví, dosaženého vzdělání či určitých specifických rysů skupin obyvatelstva. Tato diplomová práce se o takovou segregaci pokusila a přesto, že byl výzkum proveden pouze v jednom zařízení sociálních služeb, tak je takové povahy, že může být aplikován v jakýchkoliv obdobných zařízeních.

Cílem diplomové práce bylo zjistit úroveň finanční gramotnosti klientů střediska sv. Vincence v Olomouci. Cesta k naplnění tohoto cíle nebyla snadná. Při vytváření teoretické části, přesněji kapitoly o finanční gramotnosti, jsem neustále narážela na nedostatek relevantní literatury k tématu, což je jeden z důvodů časté citace jedné publikace a to Slabikáře finanční gramotnosti od Vybíhala. Vytvoření empirické části takovým způsobem, aby měla naměřená data vypovídající hodnotu, také nebylo lehké. V průběhu vytváření konceptu výzkumu jsem se musela párkrát vracet k naprostému počátku a začínat znovu, nicméně výsledku nakonec bylo dosaženo.

Prostřednictvím dotazníku byly ověřeny znalosti finanční gramotnosti klientů střediska sv. Vincence. Dotazník měl povahu testu, který byl po vyplnění bodově vyhodnocen a následně srovnán s bodovou škálou určující úroveň finanční gramotnosti. K určení optimální úrovně nám sloužily standardy finanční gramotnosti, které slouží

jako vodítko pro vzdělávání na základních a středních školách. Finanční gramotnost dospělé populace by se měla shodovat se standardy finanční gramotnosti pro výuku na středních školách.

Po vyhodnocení sesbíraných dat můžeme odpovědět na hlavní výzkumnou otázku a tím naplnit cíl práce. Odpověď na hlavní výzkumnou otázku tedy zní: „Úroveň finanční gramotnosti klientů střediska sv. Vincence pro osoby s duševním onemocněním je na úrovni standardů finanční gramotnosti pro druhý stupeň základních škol.“ Zjištění to bylo vskutku velmi pozitivní a to z toho důvodu, že k dosažení statutu „finančně gramotného“ nemají klienti střediska sv. Vincence daleko. Tohle zjištění by mohlo být popudem pro pracovníky střediska ke zkoncipování aktivizačního programu na tohle téma.

Zdroje

A Brief History of Mental Illness and the U.S. Mental Health Care System. UNITE FOR SIGHT. [online]. [cit. 2014-03-18]. Dostupné z: http://www.uniteforsight.org/mental-health/module2#_ftn1

ATKINSON, MESSY. (2012). *Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study.* Dostupné z: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/5k9csfs90fr4.pdf?expires=1413766041&id=id&accname=guest&checksum=7E98584CBB8EDE501DB8BA4E4F543D3D>

BALON, R. (2004). *Paranoidní poruchy.* HÖSCHL, C et al. *Psychiatrie.* Praha: TIGIS

BAJER, P. (2009). *SPEŠ pomáhá zadluženým domácnostem a nabízí finanční poradenství.* Sociální práce: odborná revue pro sociální práci. Roč. 2009, č. 2.

BOUČEK, J. (2003). *Obecná psychiatrie.* Olomouc: Univerzita Palackého.

BUŘÍNSKÁ, B. (2012). *Průvodce exekucí krok za krokem.* Penize.cz [online]. [cit. 2014-10-23]. Dostupné z: http://www.penize.cz/exekuce/242480-pruvodce-exekuci-krok-za-krokem#element_106_8643

Co jsou spořicí účty. Penize.cz [online]. [cit. 2014-10-23]. Dostupné z: <http://www.penize.cz/80304-co-jsou-sporici-ucty>

Co jsou úrokové sazby. Penize.cz [online]. [cit. 2014-10-23]. Dostupné z: <http://www.penize.cz/80356-co-jsou-urokove-sazby>

Co je to hypoteční úvěr?. *Finance.cz* [online]. [cit. 2014-10-24]. Dostupné z: <http://www.finance.cz/bydleni/hypoteky/abeceda-hypotek/definice/>

DISMAN, Miroslav. (2002) *Jak se vyrábí sociologická znalost: Příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum.

DUŠEK, Karel a Alena VEČEŘOVÁ-PROCHÁZKOVÁ. (2010). *Diagnostika a terapie duševních poruch*. Praha: Grada.

EXEKUTORSKÁ KOMORA ČESKÉ REPUBLIKY. (nedatováno). *Co je to exekuce?*. [online]. [cit. 2014-10-24]. Dostupné z: <http://www.ekcr.cz/1/exekutori-radi/794-6-co-je-to-exekuce?w=>

Foerschner, A. M. (2010). "The History of Mental Illness: From 'Skull Drills' to 'Happy Pills'." *Student Pulse*, 2(09). Dostupné z: <http://www.studentpulse.com/a?id=283>

FOUCAULT, M. (1995). *Dějiny šílenství: Hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*. Praha, 1995.

HUNG, PARKER, YOONG. (2009). *Defining and Measuring Financial Literacy*. Dostupné z: http://lbr.rand.org/content/dam/rand/pubs/working_papers/2009/RAND_WR708.pdf

INSOLVENČNÍ ZÁKON. (nedatováno). *Oddlužení*. [online]. [cit. 2014-10-27]

JÁNSKÁ, V. (2008). Sociální konstrukce předsudečné typizace lidí s duševním onemocněním. *Sociální práce: odborná revue pro sociální práci*. Roč. 2008, č. 1.

JEDLIČKA, S. K. (2013). *Finanční gramotnost je nejučinnější zbraň proti předlužení*. Osobní rozvoj: magazín pro skutečný život [online]. Dostupné z: http://www.financnigramotnost.eu/blob.php/FG+osobn%C3%AD+rozvoj.pdf?stranky_soubory=38

KINDLMANNOVÁ, J. (2008) *Jak řeší finanční gramotnost v USA*. Finanční gramotnost [online]. [cit. 2014-10-27]. Dostupné z: <http://www.financnigramotnost.eu/stranka/clanky-a-informace/clanky/jak-se-resi-financni-gramotnost-v-usa/21/>

LIBIGER, J. (2004). *Schizofrenní poruchy*. HÖSCHL, C et al. *Psychiatrie*. Praha: TIGIS

LOUČKOVÁ, I. (2010). *Integrovaný přístup v sociálně vědním výzkumu*. Praha: Sociologické nakladatelství.

MAHROVÁ, Gabriela a Martina VENGLÁŘOVÁ. (2008). *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*. Praha: Grada.

MALÁ, NAVRÁTILOVÁ. (2006). *Edukace při onemocněních psychózou*. *Psychiatrie pro praxi*, č. 3, s. 137-139. Dostupné dne 5. 10. 2014z: <http://www.psychiatriepropraxi.cz/pdfs/psy/2006/03/08.pdf>

Metodický portál RVP. *Standardy finanční gramotnosti* [online]. [cit. 2014-09-21]. Dostupné z: <http://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=6055>

Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů, 10. revize. Platná k 1. 1. 2014. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/zpravy/aktualizace-mkn-10-platnosti-od-1-ledna-2013>

Mimosoudní řešení sporů. (2014). BusinessInfo.cz. [online]. [cit. 2014-09-21]. Dostupné z: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/mimosoudni-reseni-sporu-ppbi-51080.html#!>

Národní strategie finančního vzdělávání.(2010). Ministerstvo financí. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/narodni-strategie-financniho-vzdelavani-2010>

Neživotní pojištění. (nedatováno). Měšec.cz. [online]. [cit. 2014-09-24]. Dostupné z: <http://www.mesec.cz/specialy/financni-gramotnost/nezivotni-pojisteni/>

OECD. (2006). *The importance of financial education.* Policy Brief. Dostupné dne 27. 10. 2014 z: <http://www.oecd.org/finance/financial-education/37087833.pdf>

PRUDÍKOVÁ. *Podkladový materiál k semináři pro veřejné opatrovníky k problematice výkonu opatrovnictví uživatelů služeb sociální péče ve vztahu k procesu transformace a deinstitucionalizace sociálních služeb.* Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/15636/podklady_pro_opatrovniky_final.pdf

SLEZÁKOVÁ, L. (2013). *Ošetřovatelství pro střední zdravotnické školy III: Gynekologie a porodnictví, onkologie, psychiatrie.* Praha: Grada.

SMOLÍK, P. (2002) *Duševní a behaviorální poruchy: průvodce klasifikací, nástin nozologie, diagnostika.* Praha: Maxdorf.

STEM/MARK. (2010). *Finanční gramotnost v ČR.* Dostupné dne 25.10.2014 z: <http://www.mfcr.cz/cs/o-ministerstvu/odborne-studie-a-vyzkumy/2012/vyzkumy-k-financni-gramotnosti-9406>

ŠVARCOVÁ, Jena. (2004) *Ekonomie: stručný přehled: teorie a praxe aktuálně a v souvislostech*. Zlín: CEED.

SZYMANSKÁ, Tereza, Ivan TŮMA a Jan PEČEŇÁK. (2008). *Dlouhodobě působící injekční antipsychotika - málo využívaná možnost léčby?*. Remedia [online]. 2008, č. 5. Dostupné dne 4. 10 2014 z: <http://www.remédia.cz/Okruhy-temat/Klinicke-studie/Dlouhodobě-působící-injekční-antipsychotika-málo-využívaná-možnost-léčby/8-19-jS.magarticle.aspx>

ŠEDIVEC, Vladislav.(2007) *Názory na duševní nemoci ve středověkém a renezančním lékařství a mýtus čarodějnictví*. Česká a slovenská psychiatrie. Roč. 2007, č. 3, s. 138-139. Dostupné z: http://www.cspsychiatr.cz/dwnld/CSP_2007_3_138_139.pdf

ŠUPA, J. (2006). *Expertíza pro cílovou skupinu „osoby s duševním onemocněním“*. Brno. Dostupné z: [www: < http://www2.brno.cz/download/osp/1197449363.doc >](http://www2.brno.cz/download/osp/1197449363.doc)

Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách. (2007). Ministerstvo financí ČR, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR. Dostupné z: http://www.nuov.cz/uploads/SBFG_finalni_verze.pdf

Úvod do investování: Co je to investice. Patria online [online]. [cit. 2014-10-27]. Dostupné z:<http://www.patria.cz/akademie/uvod-do-investovani-co-je-investice.html>

VYBÍHAL, VÁCLAV. (2011). *Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. Praha: Cofet.

ZVOLSKÝ, Petr a Jiří RABOCH. (2001). *Psychiatrie*. Praha: Galén.

UNIVERZITY OF LEUVEN. *The link between witches and psychiatry: Johann Weyer* [online]. 28.8.2014 [cit. 2014-10-08]. Dostupné z: http://www.kuleuven.be/english/newsletter/newsflash/jan_wier.html

CROMWELL, R.L. (1993) *Searching for the origins of schizophrenia*. Psychological science: a journal of the American Psychological Society / APS. vol. 4, no .5. p. 276 – 279. Dostupné z: <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=49187dfb-9114-427f-8a46-6aa99ffa2807%40sessionmgr111&vid=5&hid=123>

ZÁKONY

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

Zákon č. 227/2009 Sb., o pojišťovnictví. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-277>

Seznam tabulek

Tabulka č. 1 Max. počet dosažených bodů jedincem za jednotlivé oblasti a úrovně.....	51
Tabulka č. 2 Bodové rozmezí pro jednotlivé oblasti.....	51
Tabulka č. 3 Odpovědi na otázky z oblasti peněz ZŠ ₁	52
Tabulka č. 4 Odpovědi na otázky z oblasti peněz ZŠ ₂	52
Tabulka č. 5 Odpovědi na otázky z oblasti peněz SŠ.....	53
Tabulka č. 6 Odpovědi na otázky z oblasti hospodaření domácnosti ZŠ ₁	54
Tabulka č. 7 Odpovědi na otázky z oblasti hospodaření domácnosti ZŠ ₂	54
Tabulka č. 8 Odpovědi na otázky z oblasti hospodaření domácnosti SŠ	55
Tabulka č. 9 Odpovědi na otázky z oblasti finančních produktů ZŠ ₁	56
Tabulka č. 10 Odpovědi na otázky z oblasti finančních produktů ZŠ ₂	56
Tabulka č. 11 Odpovědi na otázky z oblasti finančních produktů SŠ	57
Tabulka č. 12 Odpovědi na otázky z oblasti práv spotřebitele.....	58
Tabulka č. 13 Souhrnné bodové rozmezí.....	59

Přílohy

Příloha č. 1 Standardy finanční gramotnosti

1) Standard finanční gramotnosti základního vzdělávání

Peníze	
1. stupeň ZŠ	2. stupeň ZŠ
Obsah	Obsah
- hotovostní a bezhotovostní forma peněz	- nakládání s penězi
- způsoby placení	- tvorba ceny
- banka jako správce peněz	- inflace
Výsledky	Výsledky
- používá peníze v běžných situacích	- na příkladech ukáže vhodné využití různých nástrojů hotovostního a bezhotovostního placení
- odhadne a zkontroluje cenu nákupu a vrácené peníze	- na příkladu ukáže tvorbu ceny jako součet nákladů, zisku a DPH
	- objasní vliv nabídky a poptávky na tvorbu ceny a její změny
	- popíše vliv inflace na hodnotu peněz

Hospodaření domácnosti	
1. stupeň ZŠ	2. stupeň ZŠ
Obsah	Obsah
- rozpočet, příjmy a výdaje domácnosti	- rozpočet domácnosti, typy rozpočtu, jejich odlišnosti
- nárok na reklamaci	- základní práva spotřebitelů
Výsledky	Výsledky
- na příkladu ukáže, proč není možné realizovat všechny chtěné výdaje	- sestaví jednoduchý rozpočet domácnosti, uvede hlavní příjmy a výdaje domácnosti, rozliší pravidelné a jednorázové příjmy a výdaje, zváží nezbytnost jednotlivých výdajů
	- objasní princip vyrovnaného, schodkového a přebytkového rozpočtu
	- vysvětlí, jak se bránit v případě porušení práv spotřebitele

Finanční produkty	
1. stupeň ZŠ	2. stupeň ZŠ
Obsah	Obsah
- úspory	- služby bank, aktivní a pasivní operace
- půjčky	- produkty finančního trhu pro investování a pro získání prostředků
	- pojištění
	- úročení
Výsledky	Výsledky
- vysvětlí, proč spořit, kdy si půjčovat a jak vracet dluhy	- uvede příklady použití debetní a kreditní platební karty, vysvětlí jejich omezení
	- uvede a porovná nejobvyklejší způsoby nakládání s volnými prostředky (spotřeba, úspory, investice)
	- uvede a porovná nejčastější způsoby krytí deficitu (úvěry, splátkový prodej, leasing)
	- vysvětlí význam úroku placeného a přijatého
	- uvede nejčastější druhy pojištění a navrhne, kdy je využít

2) Standard finanční gramotnosti pro střední vzdělávání

Peníze	
Obsah	Výsledky
- placení (v tuzemské i zahraniční měně)	- používá nejběžnější platební nástroje, smění peníze za použití kursovní listku
- tvorba ceny	- stanoví cenu jako součet nákladů, zisku a DPH - vysvětlí, jak se cena liší podle zákazníků, místa, období...
	- rozpozná běžné cenové triky (cena bez DPH...) a klamavé nabídky
- inflace	- vysvětlí podstatu inflace a její důsledky na příjmy obyvatelstva, vklady a úvěry, dlouhodobé finanční plánování a uvede příklady, jak se důsledkům inflace bránit

Hospodaření domácností	
Obsah	Výsledky
- rozpočet domácnosti	- rozliší pravidelné a nepravidelné příjmy a výdaje a na základě toho sestaví rozpočet domácnosti - navrhne jak řešit schodkový rozpočet a jak naložit s přebytkovým rozpočtem domácnosti

Finanční produkty	
Obsah	Výsledky
- přebytek finančních prostředků	- navrhne způsoby, jak využít volné finanční prostředky (spoření, produkty se státním příspěvkem, cenné papíry, nemovitosti...) - vybere nejvýhodnější produkt pro investování volných finančních prostředků a vysvětlí proč
- nedostatek finančních prostředků	- vybere nejvýhodnější úvěrový produkt s ohledem na své potřeby a zdůvodní svou volbu - posoudí způsoby zajištění úvěru a vysvětlí, jak se vyvarovat předlužení - vysvětlí způsoby stanovení úrokových sazeb a rozdíl mezi úrokovou sazbou a RPSN
- pojištění	- vybere nejvýhodnější pojistný produkt s ohledem na své potřeby

Práva spotřebitele	
Obsah	Výsledky
- předpisy na ochranu spotřebitele	- na příkladu vysvětlí jak uplatňovat práva spotřebitele (při nákupu zboží a služeb včetně produktů finančního trhu)
- obsah smluv	- na příkladu ukáže možné důsledky neznalosti smlouvy včetně jejich všeobecných podmínek

Zdroj: Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách.
2007

Příloha č. 2 Dotazník

Dobrý den,

jmenuji se Beata Hrdličková a jsem studentkou Univerzity Palackého v Olomouci. Zpracovávám diplomovou práci na téma „Finanční gramotnost duševně nemocných osob“ a součástí práce je výzkumné šetření zaměřené na dané téma. Aby mohl být výzkum proveden, je potřeba vyplnit tyto dotazníky. Tímto Vás prosím o spolupráci při jejich vyplňování. Dotazníky jsou zcela anonymní a budou sloužit pouze pro účely výše uvedené práce.

Předem děkuji za Vaši ochotu a čas věnovaný tomuto dotazníku.

JEN JEDNA ODPOVĚĎ JE VŽDY SPRÁVNÁ.

1. Z čeho se skládá cena zboží?

- Náklady a zisk
- Náklady a daň z přidané hodnoty
- Náklady, zisk a daň z přidané hodnoty**
- Nevím

2. Pokud si budete chtít koupit např. mléko, kde bude jeho cena podle Vás pravděpodobně nejnižší?

- v malém obchůdku v centru města
- v supermarketu**
- v obchodě s biopotravinami
- nevím

3. Víte co znamená pojem INFLACE? (Pokud ano, stručně jej charakterizujte)

- Ano.....
.....
.....
- Nevím

4. Stručně vysvětlete následující pojmy:

Vyrovnaný rozpočet .....

.....
.....

Přebytkový rozpočet .....

.....
.....

Schodkový rozpočet .....

.....
.....

5. Jaké jsou povinné údaje na smlouvě?

- Jedna smluvní strana (prodejce), datum
- Smluvní strany (prodejce, kupující), předmět smlouvy**
- Nejsou určeny žádné povinné údaje
- Nevím

6. Máte rok starou pračku a bez cizího zapříčinění přestane fungovat.

Co uděláte?

- Pokusím se ji opravit
- Vyhodím ji
- Budu ji reklamovat**
- Nevím

7. Zkratka RPSN podle Vás znamená:

- Rozdílná procentuální sazba nákladů
- Roční procentuální sazba nákladů**
- Roční procentuální sazba nezaručena
- Nevím

8. Představte si situaci: Pan Novotný si zlomil nohu a musel být týden hospitalizován v nemocnici. Pobyť by ho stál hodně peněz, ale má sjednané pojištění, proto všechny náklady spojené s hospitalizací byly hrazeny pojišťovnou.

JAKÝ DRUH POJIŠTĚNÍ KRYJE NÁKLADY PANA NOVOTNÉHO NA POBYT V NEMOCNICI?

- Povinné ručení
- Pojištění odpovědnosti za vzniklé škody
- Pojištění pro případ úrazu**
- Nevím

9. Uved'te pár slovy důvod, proč je dobré spořit:

.....

.....

.....

10. Stručně vysvětlete tyto dva pojmy:

Úrok přijatý.....

.....

Úrok placený.....

.....

11. Přestavte si, že jste si půjčili od banky peníze. Kdy je budete vracet?

- Po splatnosti
- V termínu, který je předem dohodnutý**
- Jak chci, jak mám na to peníze
- Nevím

12. Uved'te prosím, alespoň jeden příklad od následujícího:

Chcete investovat. Jaké služby bank byste použili pro investování Vašich peněz?

.....
.....
.....

Chcete si půjčit peníze. Víte, které produkty byste zvolili pro získání peněz?

.....
.....
.....

13. Je možné reklamovat úmyslně rozbitou věc?

- Ano
- Ne
- Nevím

14. Jaké znáte způsoby řešení nedostatku peněz v rodinném rozpočtu?

.....
.....

15. Uved'te příklady příjmů a výdajů domácnosti:

Příjmy .....

.....

Výdaje .....

.....

16. Víte, co je to trvalý příkaz k úhradě? Pokud ano popište způsob, jak funguje a uved'te příklady jeho využití:

Ano .....

.....

.....

Nevím

17. Uved'te příklad, jak byste naložili s penězi, co máte navíc.

.....
.....
.....

18. Jaké znáte formy placení? (Jak můžete zaplatit např. za nákup v obchodě)

.....
.....

19. Jaké výdaje za domácnost je nutné pravidelně platit, abyste předešli možným problémům? Uved'te pár příkladů:

.....
.....
.....

20. Kontrolujete si vrácené peníze při nákupu?

- Ano, hned u pokladny**
- Ne vždy
- Nikdy
- Nevím